

Бібліотека журналу «Вивчаємо українську мову та літературу»
Заснована 2004 року

Випуск 2 (99)

БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
ВИВЧАЄМО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА ЛІТЕРАТУРУ

Н. М. ЮНІЦЬКА

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Книга скачана с сайта <http://e kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2012

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

Ю52

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з української літератури Науково-методичної ради з питань освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 3 від 19.05.2010).

Автор:

Юніцька Н.М., учитель української мови та літератури Дербчинської ЗОШ Шаргородського району Вінницької області

Рецензенти:

Бернадська Н.І., доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та компаративістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Яценко Т.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України;

Слободянюк Г.С., методист української мови та літератури Шаргородського відділу освіти Вінницької області, учитель вищої категорії.

Юніцька Н. М.

Ю52 Теорія літератури в школі. — Х. : Вид. група «Основа», 2012. — 127 [1] с. — (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу» ; Вип. 2 (99)).

ISBN 978-617-00-1229-6.

Посібник містить відомості про тропи та окремі фігури. Теоретичні поняття ілюстровано прикладами з художніх творів та народного фольклору. До кожного розділу подано тренувальні вправи. У посібнику наявні залікові карткові, запитання, робота з якими сприятиме закріпленню опрацьованого матеріалу, та тестові завдання. Допоміжним матеріалом є календарно-тематичне планування занять факультативного курсу «Теорія літератури».

Для вчителів української мови і літератури загальноосвітніх шкіл, керівників методичних об'єднань, викладачів та студентів філологічних факультетів університетів.

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

ISBN 978-617-00-1229-6

© Юніцька Н. М., 2012

© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2012

ЗМІСТ

Передмова	5
Система тропів і стилістичних фігур	6
Система тропів	6
Система стилістичних фігур мовлення	7
Епітет	8
Теоретичні відомості	8
Епітет у творчості Т. Г. Шевченка	10
Тренувальні вправи	11
Порівняння	15
Теоретичні відомості	15
Тренувальні вправи	18
Метафора	21
Теоретичні відомості	21
Різновид метафори — персоніфікація	24
Тренувальні вправи	24
Метонімія	27
Теоретичні відомості	27
Різниця між метонімією й метафорою	28
Тренувальні вправи	29
Синекдоха	31
Теоретичні відомості	31
Тренувальні вправи	31
Гіпербола	33
Теоретичні відомості	33
Тренувальні вправи	34
Літота	38
Теоретичні відомості	38
Літота у творчості Т. Г. Шевченка	39
Тренувальні вправи	40
Алегорія	43
Теоретичні відомості	43
Тренувальні вправи	44
Іронія	50
Теоретичні відомості	50
Тренувальні вправи	51

Інверсія	52
Теоретичні відомості	52
Тренувальні вправи	52
Символ	55
Теоретичні відомості	55
Початки символізму	56
Тренувальні вправи	58
Оксиморон	61
Теоретичні відомості	61
Тренувальні вправи	62
Антитеза	65
Теоретичні відомості	65
Тренувальні вправи	65
Риторичні фігури	68
Теоретичні відомості	68
Риторичне звертання	69
Звертання у творчості Т. Г. Шевченка	69
Риторичні запитання	71
Тренувальні вправи	72
Синтаксичні повтори	74
Теоретичні відомості	74
Зразки тавтології у творчості Т. Г. Шевченка	75
Анафора	76
Епіфора	78
Кільце	79
Рефрен	80
Теоретичні відомості	80
Тренувальні вправи	81
Фонетичні повтори	86
Теоретичні відомості	86
Асонанс	86
Алітерація	87
Тренувальні вправи	89
Контрольні запитання	93
Картки	93
Тестові завдання	95
Відповіді до тестів	124
Орієнтовне календарно-тематичне планування занять факультативного курсу «Теорія літератури»	125
Література	128

ПЕРЕДМОВА

Репрезентований посібник побудовано на засадах теоретико-мистецького напрямку. Праця із поданим матеріалом сприятиме кращому засвоєнню учнями знань із теорії літератури на основі художнього слова. Запропоновані на розгляд відомості дещо глибше висвітлюють теоретичні питання, ніж цього вимагає шкільна програма, тому посібник адресований учням старших класів, студентам ВНЗ, які вивчатимуть літературу поглиблено. Мета такого спрямування: підхід до літератури як до науки про слово художнього стилю. Під час вивчення художньо-літературного мистецтва за допомогою тропів і фігур місія учнівства має бути пошуково-дослідницькою.

Задля кращого сприйняття наукового розуміння азів літератури в кожному розділі підібрано по декілька теоретичних визначень.

Після теоретичних матеріалів, у яких мають місце і приклади з літератури, у кінці кожного розділу подано практичні завдання — тренувальні вправи. Для проведення залікових та практичних робіт учителям стануть у пригоді контрольно-карткові запитання. Завершальним етапом книги є цикл тестових завдань, які створено відповідно до вимог чинних програм з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, а також згідно з програмою незалежного зовнішнього оцінювання. Структура посібника дозволяє користуватися ним як самостійно, так і на уроках чи в позаурочний час на заняттях літературних студій, гуртків. З цією метою розроблено календарно-тематичне планування занять факультативного курсу «Теорія літератури: тропи та окремі фігури». Програму складено з урахуванням одно-годинного щотижневого навантаження, що становить 35 занять. Знання теоретичного матеріалу допоможе пізнати художні глибини твору, які полягають у дивовижних показах дійств буття людини, єднання її із природою, а також стануть у пригоді під час оволодіння учнями базовими поняттями, що пояснюють специфіку літератури.

Нехай шляхи й стежини теорії літератури приваблюють вас, допитлива юнь крилата; нехай відкриваються перед вами скарбниці золотих злитків — набутків духовної спадщини нашого народу.

Успіху в освоєнні таємниці краси українського слова!

СИСТЕМА ТРОПІВ І СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР

Система тропів

Мова художньої літератури становить собою складне поєднання загальнономовних образних та індивідуально-авторських художніх засобів, тому й вимагає до себе уважного ставлення.

Понад два тисячоліття тому в Стародавній Греції, Римі оратори-мислителі робили перші узагальнення про літературу, її компоненти. Зокрема, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан залишили цікаві, часто просто блискучі та глибокі спостереження, на основі яких дали своє трактування епітета, метафори, інших тропів, фігур. Віками розвивалося вчення про основні художні засоби. Водночас нагромаджувалися протилежні погляди на один і той самий елемент теорії літератури. З сивої давнини все те, що відносилось до теорії тропів, фігур, творення образного ладу, об'єднувалось в поняття риторики.

Талановитий майстер слова в процесі художнього освоєння світу знаходить такі мовно-виражальні форми, які б підкреслювали несподіваність поетичних асоціацій, були б основою для створення конкретно-чуттєвих образів та служили б джерелом емоційно-оцінного змісту. Цю особливість поетичної мови помітила Ліна Костенко: «Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі».

Народженню нового оригінального образу значною мірою сприяють тропи. Поняття троп (від грецького *tropos* — зворот) виникли ще в античній риторичній системі, а тепер належить до термінологічної лексики поезики і стилістики. Здавна тропами називали слова, вжиті в переносному значенні для образної характеристики предмета, явища, дії).

У сучасній науці тропи розглядають як ієрархічно організовану систему, елементи якої перебувають у тісному взаємозв'язку і здатні перетворюватися один в один.

З античних часів основними тропами вважають метафору та метонімію. Цей статус названих образних засобів підтверджують і сучасні лінгвістичні дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Мовознавці, зокрема, довели, що метафора

пов'язана із парадигматичною віссю мови, а метонімія — із синтагматичною.

Тропи поділяють на прості й складні. До простих тропів належать епітети та порівняння. До складних, крім метафори та метонімії, — синекдоха, алегорія, іронія, гіпербола, літота тощо.

Система стилістичних фігур мовлення

Синтаксичні засоби увиразнення художньої мови складає група так званих стилістичних фігур мовлення, тобто своєрідних відмінних форм синтаксичного впорядкування фрази: «Стилістичні фігури — це особливі побудови, що відхиляються від звичайного синтаксичного типу й дають оригінальну форму для образного вираження думок і почувань людини».

Коли той чи інший мовний зворот задіяний у тексті так, що показує, підсилює, «прикрашає» певний момент, що стосується поняття стилю, тоді є всі підстави називати його стилістичною фігурою. Наявні стилістичні фігури поділяють на три типи:

- 1) фігури, пов'язані із відхиленням від певних логіко-граматичних норм оформлення фрази: *інверсія, анаколуф, еліпсис*;
- 2) фігури, пов'язані з відхиленням від певних логічно-сміслових норм оформлення фрази; повтори (асонанс, алітерація, тавтологія, паралелізм, анафора); зіставлення (градація); протиставлення (антитеза);
- 3) фігури, пов'язані з відхиленням певних комунікативно-логічних норм оформлення фрази (риторичні звертання, запитання, оклики).

Стилістичні фігури урізноманітнюють оригінальними формами побудову речень. У тропях, фігурах найсильніше відбиваються національні особливості літератури. Скажімо, фігури звукопису — алітерація, асонанс (інколи науковці відносять їх і до фонетичних засобів) наскільки специфічні у кожній національній літературі, що практично не піддаються перекладу іншою мовою. І не лише вони. Спостереження над перекладеними художніми творами дають підстави стверджувати: щонайменше третина фігур не піддається перекладу. Завдяки фігурам митці художнього слова намагаються досягнути більшої виразності. Під час праці над творами виділяють, ставлять на перший план певну думку, на яку хочуть звернути увагу читача.

ЕПІТЕТ

Теоретичні відомості

1. *Епітет* — художнє означення, що виділяє характерну рису зображуваного (явища, істоти тощо) й передає емоційне ставлення до них.
2. *Епітет* (від грецького *epitheton* — означення або прізвисько) — такий мовно-поетичний засіб, який шляхом художнього переосмислення надає означуваним словам особливої художньої забарвленості й наповненості.
3. *Епітет* — троп, що означає предмет або дію, підкреслює характерну рису зображуваного та, потрапляючи у відповідне контекстуальне оточення, збагачує зміст новими емоційними чи смисловими відтінками.

Наприклад:

1. Зронило сонце *бурштинову* краплю.
2. *Кошлатий* вітер — *голодранець*,
В полях розхристує туман.

«Епітет зараховують до простих фігур, однак це аж ніяк не означає, що фігура має чітке теоретичне визначення, окреслення. Власне, тут існує така довільність, як ні з якими іншими фігурами. З античних часів в епітеті бачили насамперед прикрасу. Згодом стали йому протиставляти логічні означення. Бурхливий розвиток поетичного мислення, все більше вишукані, різноманітні форми художніх засобів демонструють нетривкість теоретичних визначень, обмежень.

До епітетів метафоричних (дехто метафоричність вважає невід'ємною прикметою епітета), іронічних, гіперболічних, літотних, оксиморонних, постійних сьогодні додають епітети синестичні, метонімічні, синекдохічні. І справа не лише у постійному зростанні різновидів фігури. Справа в тому, що один і той самий зворот, слово може мати ознаки декількох отих самих різновидів...» (За Богданом Леськів).*

Епітетом може бути слово, вжите як у прямому значенні, так і в переносному, оскільки в художньому творі логічні означення,

* Посилання на Богдана Леськів тут і в подальшому взято із праці «Фігури Кобзаря» Т.Г. Шевченка: словник.— Немирів : Буг—Дан, 2007.

як і всі мовні одиниці, набувають певного естетичного навантаження.

Епітет — один із найуживаніших тропів, поширених як у народній поетичній творчості, так і в художній літературі. Містить психологічну характеристику зображуваного, стискає зміст означуваного предмета до одного слова.

Розрізняють такі епітети: характерологічні, пояснювальні (літературного походження) підкреслюють найхарактернішу ознаку того предмета, про який йдеться (кривава зрада, віроломний ніж); традиційні, стійкі, постійні (фольклорні) супроводжують означення предмета, закріплюючись за ним постійно (широкий степ, синє море, буйний вітер).

Епітети, які часто вживаються з певним іменником, становлять разом із ним сталий вислів, називають постійними.

Коли в пісні співається «синє море», це не означає, що автор хотів сказати, який саме відтінок мала морська вода. У народній пісні чи думі море завжди синє, навіть у похмуру буряну погоду, коли воно аж ніяк не може видаватися синім. Синє — це головна (родова) ознака моря з усіх можливих кольорів і відтінків, які може мати морська вода. Сутність цієї ознаки моря полягає ще в тому, що воно буває синім так само, як і небо.

Те ж саме «зелена діброва». Не йдеться про вказівку на пору, на те, що справді на деревах зелене листя. Зелений колір ніби втілює головну сутність діброви, гаю, лугу.

«Молода дівчина» — це, по суті, тавтологія, бо саме слово «дівчина» містить у собі значення жіночого віку. Але ця тавтологія має оцінну функцію, таким постійним епітетом підкреслюють дівочий вік — особливий, це найкраща пора. «Молодий козак» — менш тавтологічний вислів, оскільки козак може бути і старим. Але головні герої народних пісень есе ж мусять бути молодими, постійний епітет наче нагадує нам про це.

Постійні епітети, закорінені у фольклорі, мають велику традицію вживання. Проникаючи в мову художньої літератури, ці мовні засоби сприяють стилізації під фольклор. Постійні епітети дуже часто трапляються в певних словосполученнях, «підорожують» із твору в твір.

Наприклад: *шовкова коса, золота осінь* тощо. Контекстуально-авторські виділяють таку рису, яка видається характерною в предметі за певних обставин у конкретному контексті (холодні дні з високою блакиттю). Контекстуально — авторський епітет є прикметою, який вимагає не лише поетичності висловлювання,

а й точності. У процесі мовотворчості авторські епітети, зазнаючи трансформації та модифікації, постають в оновленому вигляді.

Наприклад: *Білохате — маленьке село*.

Епітети здебільшого виражені прикметником (*золотокоса осінь; залізний грім; весняний настрій* тощо), але можуть бути виражені й іншими частинами мови. Іменники: *зайчик-побігайчик; вітер-волоцюга; красень-юнак; Дніпро — Славута*. Дієприкметники: *вітер непереможний; прив'ялі діброви; втомлена пісня*. Не можна плутати епітети зі звичайними означеннями. Якщо відсутнє переносне значення і прикметник характеризує не індивідуальну, а загальну властивість, то він втрачає роль епітета. **Порівняйте:** *золота душа — золотий годинник; чорна кривда — чорний колір; велике щастя — велике приміщення; сонячний настрій — сонячна днина*. Таким чином, епітет ніби прикладають до слова, надаючи зображеному більшої яскравості, поетичності, виразності. Поетичні епітети-означення утворюються шляхом переносу слова з одного функціонального стилю в інший. Вони не стільки називають конкретну рису предмета, скільки виражають ставлення до нього. В уривку з вірша В. Симоненка «Грудочка землі»:

Ще в дитинстві ходив я у трави,
В гомінливі трепетні ліси,
Де дуби мовчали величаво
У краплинах ранньої роси.

«Гомінливі трепетні ліси» — епітети, утворені внаслідок переносу значення (якості, властиві людям, перенесено на ліс), тут домінує оцінність, особливе ставлення поета до лісів дитинства.

За допомогою епітета ми маємо можливість висловити оцінку, авторське ставлення до предмета.

Епітет у творчості Т. Г. Шевченка

Епітети — дуже поширена фігура у творчості Т. Г. Шевченка. Не дивно, що вони досліджені найбільш ґрунтовно (наприклад, праця: В. С. Ващенко — *Мова Тараса Шевченка* — Х.: Видво ун-ту, 1963). Найбільш вживані епітети з такими словами:

Вітер — сердитий, буйний, холодний, тихий, святий, легкий, крилатий.

Сонце — чуже, високе, червоне, ясне, святее, праведне, пресвятее.

Дніпро — широкий, дужий, синій, ревучий, глибокий, крутоберегий, старий, круторогий, далекий.

Воля — козацька, божя, вольна, свята, ненагодована, гола, сердита, братерська, молодая, співана, добра, сподівана, ясна.

Земля — чужа, шляхетська, козацька, чорна, сонна, широка, вольна, безконечна, праведна, велика, оновлена, обкрадена.

Море — синє, глибоке, безкрає, червоне, криваве, слов'янське, нове, огненне, вольне, нікчемне.

Слово — ласкаве, божєє, добре, химерне, розумне, єдине, дівоче, тихе, забуте, тихо-сумне, великеє, зле, живе, слово істини, слово правди, слово любові, веселеє, незле, святєє, найкраще, мудре, нове, пророче, огненне.

Серце — козацьке, дівоче, щире, єдине, ніжне, жіноче, погане, трудне, розбите, старе, чисте, живе, самотнє, нелюбиме, убоге.

Цікаві й цінні такі спостереження дослідників: епітет *чорнобровий* зустрічається в Шевченка 54 рази. Подібна картина із епітетом *синій*. До 1847 року його вжито у творах Кобзаря 51 раз, опісля — 12.

Тавтологічні епітети — *доброє добро, вольна воля, лишенько лихеє* теж мають місце у творчості Шевченка (*За Богданом Лєськів*).

Тренувальні вправи

I. Доберіть епітети до слів.

Сонце, небо, море, очі, крига, береза, вітер, річка, співати, сумувати.

II. Створіть складені епітети на основі слів.

Високе чоло (дід), ясна зелень (берізка), широкий лист (виноград), ніжний дзвін (жайворонок), ясне лице (сонце), круглий вид (місяць), барвисті крила (метелик), гострий зір (пташка), зоря славна (хлопчик), добро чинити (людина), світлий розумний (чоловік).

Наприклад: високе чоло (дід) — високочолий дід.

III. У яких словосполученнях є епітети?

- а) соковита трава, соковитий місяць, соковитий голос;
- б) кучеряві слова, кучеряве волосся, кучеряві віти;
- в) теплі промені сонця, ніжні промені сонця;
- г) синє небо, рожева мрія, заміряна зоря;
- д) ніч у зорянім вінку, промені стріли, роси-сльози, зелена трава;
- е) золоті слова, золоте волосся, золоті каблучки;
- є) прийти вчасно, прийти швидко, прийти зоряно;
- з) ніч зачарована, ніч-чарівниця, ніч травнева.

IV. Прочитайте поезії. Виділіть епітети. Якими частинами мови вони виражені?

НЕТЛІННА КРАСА

Над полями вдалеч лебеді летіли.
І губили пір'я, біле, наче білий сніг,
А вгорі над ними зорі миготіли
Й падали у трави — линув срібний сніг.
Жайвір пробудив замріяний світанок,
Не пізнало небо землю молоду,
Наче хто накинув дорогий серпанок —
Зірочки ясніли в білому вінку.
Як відходять вдалеч люди, нами знані,
В серці залишають смуток і тугу.
Та живуть їх душі, чисті і нетлінні,
В зорях піднебесся, в квітах на луку.

Н. Кривдюк

РІДНА МОВА

Чарівна, ясна, чудова,
Ніжна, лагідна, єдина,
Українська наша мова —
Рідна пісня солов'їна.

Дивно гарна, наче казка,
І зваблива, наче мрія,
Є суворість в ній і ласка,
Є і розпач, і надія.

То заплаче, як дитина,
То, як дівчина, сміється,
То, як жайворонок вільний,
Диво-піснею заллється.

Наше слово українське,
Як струмок біжить — дзвенить,
Наша пісня в небо лине,
Кожен вірш в душі бринить.

Поважайте рідну мову,
Бережіть її, любіть,
Нашу мову колискову
Ще багатшою робіть.

О. Тарнавська

* * *

Золотаві зорі засвітилися,
Завмира замріяна земля,

Злюча завірюха закрутилась,
Зоряну заграву замела.

Зносячи замерзлі зірочки,
Із зимових засніжених заметів,
Засміявшись, збігла заметіль,
Зачарована зірковим злетом.

Зачудовані завмерли зорі,
Зачаклована зима злетить,
Заспіває зорям, заговорить,
Зашепоче: «Зіроньки, засніть».

Зорі заіскрилися, зашарілись,
Заблищали золотом здаля.
Завірюха зникла, зачайлась,
Задрімала зморена земля.

О. Тарнавська

* * *

Вербові віти крізь туман
Майнули ніжно-серпанково,
В круговерті чекань, прощань
Стаєш ти словом.

Крізь іній зеленить трава,
Акація злітає цвітом,
Через думки, через слова
Стаєш ти світлом.

А світла зоряні світи
Пливуть розкриті по небі
Не перестань, світи, світи,
Я йду до тебе.

В. Цимбал

V. Прочитайте текст. До якого стилю мовлення ви його віднесете? Складіть питання до тексту.

Епітет виражається одним словом — прикметником чи дієприкметником, але епітетом це означення стає лише в поєднанні з означуваним предметом, тому епітет — це, власне, два слова, означення і означуване. Два слова чи поняття — мінімум слів, необхідні для вказівки на перенос значення. Усі тропи мусять складатися найменше (і найчастіше) з двох елементів. В епітеті названо лише один предмет, інший відсутній на першому плані, він дає про себе знати своїм означенням.

Коли ми кажемо *срібний місяць* і не порівнюємо місяць зі сріблом, але на дальньому плані срібло все ж присутнє — воно віддало слову *місяць* свою головну силу.

Епітет тримає на віддалі предмети чи явища, які беруть участь у перенесенні значень. Епітет обернений у минуле, адже утворенню епітета передують обов'язкова дія «віднімання» якості від предмета. Уже давно відбулося відривання якостей *золотий, срібний, діамантовий, дерев'яний, ватяний* тощо від предметів, яким вони органічно притаманні і тепер мовці лише приставляють ці означення до інших предметів, які не зроблені із золота, вати, дерева тощо. Приставляючи до предмета рису іншого предмета, ми тим самим ніби досягаємо його приховані властивості, які можуть виникати і зникати (*М. Крупа*).*

VI. Виберіть із переліку словосполучень, узятих із творів Григорія Косинки, метафоричні епітети і вкажіть, як вони передають авторський задум.

криваво-червоні стежки полум'я, червона селянська воля, сонячна курява, чорна корогова, зомліла гречка, похмурні хмари, червона багрянниця, щербаті повітки, зотлілі душі, сива тінь діда.

VII. Чи можна назвати епітети зі словника Євгена Маланюка авторськими. Поясніть значення кожного словосполучення.

Сліпе безмежжя, трагічні терези, зляканий дзвін, широкоперсий вітер, день тверезий, смертельний чар.

VIII. Серед синонімічних епітетів до слова «папуга», виражених авторськими іменниками, виберіть п'ять-шість, які, на вашу думку, найбільш вдало характеризують цього птаха.

Птахорозмовляйчик, говорунчик, вітальник, балакоптах, бесідник, хвилястик, пестолуб, задавака, кривляка, кімнатолітунець, кліткосторож, голосоповторювач, хатньоавтовідповідач, шепотунчик, людськомовник, довгоязикун, джунголяп, барвистокрикун, говіркосидун, африкайло, галасун, пір'єскуб, словоносіє, птаходир, белькотуша, птахопародист, гойдалкостриб, вертлявчик, самовідповідач, крилатопепетун, люстерколюб, ксерокопіювач, цвірінчатко, всюдилітайко, акробатоговорун.

IX. Спробуйте скласти власну поезію, присвячену одній із пір року, використовуючи епітети.

* Посилання на М. Крупу тут і в подальшому взято із посібника: Лінгвістичний аналіз художнього тексту. — Тернопіль: Підручники й посібники, 2008.

ПОРІВНЯННЯ

Теоретичні відомості

1. **Порівняння** — це зіставлення двох або кількох предметів чи епізодів, дій, між якими є якась подібність чи аналогія, а також це пояснення одного предмета чи явища з допомогою іншого, подібного до нього.
2. **Порівняння** (англ. *comparison*) — фігура художньої мови, коли предмети, явища, деякі реалії пояснюються через зіставлення їх з іншими, у яких потрібні автору властивості, ознаки, моменти, аспекти виявляються виразно, ефективно, доступно.
3. **Порівняння** — словесний вираз, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом, що містить у собі необхідні для конкретизації ознаки в більшому вигляді.

Суть цього тропа полягає в поясненні одного предмета через інший за допомогою компаративної зв'язки, представлені сполучниками *як, мов, немов, ніби, наче, неначе* та ін.

Наприклад: *«Лис, немов комета, вилетів на городи...»*

«У хлопчика характер лагідний, як у голуба».

«Вишня стоїть у цвіту, наче снігом обсипана».

Порівняння має тричленну будову: те, що порівнюється (предмет); те, з чим порівнюється (образ); те, на основі чого порівнюється (ознака). Наприклад:

У цьому полі, синьому, як льон,
Де тільки ти — і ні душі навколо,
Уздрів і скляк — блукало серед поля
Сто тіней. В полі синьому, як льон.

В. Стус

У вірші уявлення про синій колір поля конкретизуються шляхом зіставлення його з льоном, у якому ознака синяви виявлена в концентрованій формі.

Розрізняють такі основні типи порівняння: просте, поширене, приєднальне. Простим називається порівнянням, у якому предмети зіставляються за однією або кількома однорідними ознаками: *«Ніжна, вразлива, немов мімоза, з сумовитими очима...» (О. Кобилянська).*

Поширеним називається порівняння, у якому порівнювані предмети зіставляються одночасно за кількома ознаками.

Слів є відмінна природа: одні є скучні і діряві,
Як придорожні поля; другі, як свіжий пісок
На узбережжях відлюдних, нам радують око і душу,
Мужнє гранітне зерно треті нагадують нам;
Інші — немов діаманти, що блиском споріднені з сонцем.

М. Зеров

Суть приєднального порівняння полягає в тому, що спочатку подається предмет, а потім, коли тема щодо цього предмета вичерпана, після сполучникового слова «так» подається уже сам образ:

Як човен веселий, відчаливши в море,
По синім кришталі за вітром летить...
Так дикий арап, поводи відпустивши
Коню вороному, в пустиню біжить.

Л. Боровиковський

Крім звичайного порівняння, виділяють ще кілька різновидів, зокрема: порівняння-паралелізми, порівняння-запитання, негативне порівняння. Порівняннями — паралелізмами називають такі порівняння, у яких без сполучників, властивих для першого виду, зіставляються два явища поруч:

Чи не той то хміль,
Що коло тичин в'ється?..

Ой той то Хмельницький,
Що з ляхами б'ється.

Такі порівняння (зіставлення) часто зустрічаємо в народній творчості. Узагалі, паралелізм — стилістична фігура: паралельне зображення двох (трьох) явищ із різних сфер життя. У народній творчості картини природи пов'язуються з душевним настроєм людини. Створюється так званий психологічний паралелізм. Наприклад:

Стоїть явір над водою,
У воду похилився.
На козака пригодонька,
Козак зажурився.

Порівняння — запитання — це вид порівняння, коли порівнювальний образ ставиться у формі запитання:

Глянь, у скелях височенних...
...чи там гнізда ластівок?
Ні, се нори для аскетів.

І. Франко

Часто в одному реченні автор вживає кілька порівнянь. Наприклад: *«Дівчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгобрана повнова»* (І. Нечуй-Левицький).

Як правило, порівняння ставлять після головного речення чи слова, якого воно стосується, але іноді буває навпаки: *«Неначе цвяшок в серце вбитий, оцю Марину я ношу»* (Т. Шевченко); *«Він, як мати привітає, як брат, заговорить...»* (Т. Шевченко).

Найголовніше в порівнянні доречність, інформаційна доступність, образність, оскільки цей троп веде до конкретики (хоч бувають винятки). Порівняння як процес має три основні форми, а отже, і три мети. Перша — прирівнювання за основною характеристикою подібності. Порівняння-протиставлення — друга. Третя — часткове порівняння або часткове заперечення подібності. Слід зазначити, що не всі науковці погоджуються із такими формами становлення порівняння.

Як і серед епітетів, виділяють постійні порівняння, запозичені з фольклору, пісенного насамперед. Із фольклору вони переходять у розмовну мову і стають справжніми перлинами на сторінках художніх творів. Особливо яскраво вид постійного порівняння спостерігається у творчості Т.Г. Шевченка.

«Шевченко писав для тих, про кого писав. Першим і найголовнішим для нього було — доступність поетичного слова саме такій категорії читачів. Звідси — близькість фігур до фольклору, до побудованої мови.

Найголовніше у порівнянні — які образи, думки, ідеї стоять за тропом. Своім змістом, своєю функціональною направленістю на творення образності вони були свого часу (і досі є) вищого мірою оригінальними. У «Кобзарі» зустрічаємо дивовижної окраси й естетичної сили порівняння та образи, що виростають із них.

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять.

(«Катерина»)

Троп *порівняння*, очевидно, більше ніж будь-який інший виявляє таку головну прикмету творчості Шевченка, як народність» (За Б. Леськів).

Образним і яскравим порівняння буде тоді, коли предмети, які зіставляються, мають схожу або спільну ознаку. Наприклад, С. Васильченко у творі про Тараса Шевченка «Широкий шлях» порівнює сльози малого Тарасика із ручаями: і ті, й інші мають

здатність текти. Таким чином, автор не просто порівнюючи, зіставляючи предмети, обирає ознаку, яку хоче підкреслити — він висловлює своє ставлення до зображуваних подій чи персонажів.

М. Крупа у праці «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» зазначає, що загалом порівнянь, як і епітетів, дуже багато в романтичних творах. Здебільшого вони додають творові емоційності та піднесеності. Тривалий час епітети і порівняння були прикрашувальними засобами, притаманними поетичній мові, яка підкреслено, демонстративно протиставляла себе прозі. Класицисти, а пізніше реалісти цуралися такого зловживання, як їм здавалося, мовними прикрасами, намагалися робити мову стислою і лаконічною.

Якщо ми пригадаємо описи природи чи портрети героїв у таких письменників, як В. Гюго, В. Скотт, Ф. Купер, О. Дюма, Г. Квітка-Основ'яненко та інших письменників, то помітимо, що, попри пригодницький характер сюжетів, ці описи занадто пишномовні, багатослівні, а з погляду сучасного читача — навіть дещо нудні.

Цілком іншими стали порівняння в літературі ХХ століття. Їх може бути дуже багато, але вони ніколи не здадуться нудними і довгими, навпаки, є несподіваними і парадоксальними.

І стеляться до ніг дими — покірні птахи,
а сонце, мов павук, на мурів скіснім луку,
антен червоне павутиння розіп'явши,
мов мертві мухи, ловить і вбиває звуки.

Б.І. Антонич «Ротації»

Порівняння ми розпізнаємо за наявністю двох предметів. В усіх інших тропях перед нами лише один предмет, інший або не актуальний, або захований, або міститься на задньому плані. Тільки порівняння ставить перед нашими очима обидва предмети, аби могли їх зіставити.

Призначення порівняння: збагачувати зміст певного слова чи вислову.

Тренувальні вправи

І. Продовжте речення, дібравши потрібні порівняння.

1. На невисокому пагорбі смарагдом розкинулася м'яка молода трава, немов... 2. Солодке, запашне, яблуко нагадувало... 3. Звідусіль доносилося завивання вітру, неначе... 4. Сніг так укryw землю, ніби... 5. У нічному небі далекі сузір'я видавалися... 6. З ущелини доносилося дзюрчання струмка, як... 7. Маленький хлопчик був, немовби... 8. І в матері, і в сина блакитні очі, мов...

II. Поясніть, що саме акцентує Степан Васильченко такими порівняннями у творі «Широкий шлях»:

1. «Вийде із бур'янів на поле, як Кармелюк із лісу, дивиться...»
2. «Як той артист, що дожидає, поки все кругом нього стихне, на все село защебетав десь поблизу соловей...»
3. І сидить воно саме — самісіньке, як одірваний од гілки листочок, спозирає синє небо, зграї на ньому галок...»

III. Виділіть у віршованих рядках порівняння й поясніть, чому виділені вами фрази можна назвати порівняннями.

1. Як світле диво, як плавба
Легкої хмари, як левкої
Вночі під хатою в спокої,
Мені ти є, моя журба.

М. Вінграновський

2. Горить суницями поляна,
Як запаска. Гуде бджола
І так літає, наче п'яна
Від запахучості й тепла.
Сховавшись у гілля земне,
Чекаю на своє дівча.
Вона вже йде, вже серце з мене
Виймає, як гніздо з куща.

Д. Павличко

3. Єсть ім'я жіноче, ясне;
В ньому і любов, і журба, і надія;
Воно — як зітхання бринить весняне:
Марія.
Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіяє над смутком землі:
Марія.

М. Рильський

4. Підіймалося сонце над степ,
Мов багрове коло,
І промінням, мов стрілами, тьму
Прошибало й кололо...

І. Франко

IV. Прочитайте повідомлення із праці М. Крупи «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» і дайте відповідь на питання: «Про які дві картини, розгорнуті паралельно, що доповнюють одна одну, увиразнюють одна одну, йде мова в поданому тексті?»

Порівняння поширені у фольклорі, більшість із них має давнє походження. Саме від порівнянь деякі науковці починають історію свідомого використання художніх засобів. Найдавнішим художнім засобом, який передує порівнянню, вважають паралелізм — психологічний і синтаксичний. У народних піснях немає розгорнутих картин природи, є лише вказівка на тло. Картина природи існує поряд (паралельно) із картиною, де розгортається сюжет.

Із-за гори кам'яної
Орли вилітають.
Не зазнала розкошоники,
Вже й літа минають.

Тут картина природи не має ніякого видимого (логічного) зв'язку з тим твердженням, яке стосується людини. Жінка сумує з приводу втрачених літ. Чому вступом до цього ліричного зізнання стали орли, які вилітають із-за гори кам'яної? Не помітивши ніякого зв'язку, ми все ж, ніби мимоволі, сприймаємо героїню на тлі орлів. Ми не порівнюємо орлів і людину, але образи якимось чином пов'язуються і сприймаються разом. Після картини, яка є втіленням природної сили, волі, мужності, нарікання героїні на марно прожиті літа здаються особливо щирими. Ми здогадуємося: щось наштотхнуло її на ліричний вислів, можливо, ті ж самі орли.

Дві картини, розгорнуті паралельно, доповнюють одна одну, увиразнюють одна одну, стають глибшими. Від паралелізму здійснився перехід до порівняння.

V. Утворіть порівняння зі словами: осел, море, дзвін, книга, річка, сніг, вогонь, цукор, земля, сонце.

VI. Напишіть поезію про літній ранок, використавши якомога більше порівнянь.

МЕТАФОРА

Теоретичні відомості

1. **Метафора** — це троп, побудований на вживанні слова, що позначає певний предмет (явище, ознаку, дію), для характеристики (рідше найменування) іншого предмета на основі подібності, яка існує в реальній дійсності або в уяві мовця.
2. **Метафора** — переносне значення слова, заснована на уподібненні одного предмета чи явища іншому за схожістю або за контрастністю явищ, у якому слова «як», «нібито», «неначе» відсутні, але маються на увазі.
3. **Метафора** (від грецького *metaphora* — *переміщення, перенесення*) — вид тропів — зворот мови, якому властиве вживання образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета або явища, схожого з ним окремими рисами: кольором, формою тощо.

Наприклад: *Хлопчик ласкаво вуркотів до мамі; Вишню обси-
нав сніг білого цвіту; у хмарах раз у раз вибухав грім; Зозуля
голосно лічила чийсь роки; закам'янілі хвилі дальніх гір* (гори,
мов хвилі); *вовна білих хмар* (хмари, ніби вовна); *перекатів веле-
тенських брами* (перекати, ніби велетенські брами).

Метафора — найпоширеніший різновид тропа, який у XX столітті привертає все більшу увагу науковців різного профілю. Відомий іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет у праці «Дегуманізація мистецтва» назвав метафору головною героїнею поезії. «Раніше метафора, — пояснив він свою думку, — огортала реальність, прикрашаючи її. Тепер, навпаки, вона прагне знищити додаткові підпори в поезії й житті; йдеться про те, щоб реалізувати метафору, перетворити її на предмет поезії». І метафора справді стала у творчості багатьох поетів XX століття предметом поезії. Що вирізняє метафору серед інших тропів, що робить її роль особливою? У метафорі інтенсивність переносу досягає найбільшої напруги: один предмет наділяється не просто якістю іншого, як в епітеті, не просто за допомогою іншого виявляє приховані риси, як у порівнянні, він наділяється здатністю діяти, як інший предмет. Метафора завжди виражається дією, причому це дія, яка названому предметові органічно не властива. Найпростіші мета-

фори — це предмети і явища природи, наділені здатністю відчувати, дрімати, говорити і робити щось, як людина: вітер сердиться, дерева гомонять, плесо спить, луги сумують тощо. Магія і чари метафори зосереджені саме в її дієвості. Метафора виникає тоді, коли один предмет бере на себе роль іншого, а отже, він може не обмежуватись однією дією, а розгорнути її до кількох, може викликати до життя цілий сюжет. Метафора завжди прагне до розгортання (продовжити дію, приєднати до неї ще одну) і до реалізації: переносне значення посилює настільки, аби воно помінялося місцем із прямим. Метафора перетворює світ, як паличка чарівника.

Метафора здатна творити новий образний світ, увиразнювати його, поглиблювати.

Метафоричні перетворення можуть відбуватися на основі подібності:

1. За формою: *котушки тополь, конвертики хат, кільце ковбаски, гірський хребет.*
2. За розміром, кількістю: *жменька тиші, обов'язків цілий табун, море радості, крапля співчуття.*
3. За кольором: *діамантові жуки, півнеба захід і золото червоне, шоколадна шкіра.*
4. За певними зовнішніми чи внутрішніми властивостями: *хуртовина айстр, мед сонця.*
5. За міцністю: *залізне здоров'я, нерви, сталеві м'язи.*
6. За ступенем цінності: *золоті руки, цвіт нації, сіль анекдоту.*
7. За звучанням: *вітер віє, Дніпро стогне, буря реве.*
8. За функцією: *дощ іде, час іде, час біжить.*
9. За враженням, що його справляє предмет: *тепла зустріч, м'яка усмішка, крижаний погляд, солодкі слова.*

За стилістичним забарвленням розрізняються:

1. Сухі (стерті, мертві) метафори: *рік пройшов, ручка дверей, сонце сідає, вушко голки.* Ці метафори втратили образність і виконують суто номінативну функцію. Вони є прямими назвами означуваних предметів, дій, якостей.
2. Образні загальномовні метафори: *час плине, летить; тепла зустріч, фініш року, орел, гадюка, баран* (характеристики людини).
3. Образні індивідуально-авторські: *Вже гасли пальці, билася дорога (М. Вінграновський). Тополі поволі стоять собі, мов сторожа, розмовляють з полем (Т. Шевченко).*

Метафори бувають непоширені й поширені (розгорнуті). Непоширені: *дерева перешиптуються, сонце виглядає; крилаті слова,*

майстер слова. Поширені або розгорнуті малюють ширшу картину:

Запишалася ружа,
Запишався куц глоду,
Терен вбрався в дрібненькі зірки,
А що пара листочків
Тихо впала на воду,
То нагадали про себе роки.

В. Цимбал

Метафора — це перехід інтуїтивного уявлення у сферу раціональних понять.

Досі сниться метелиця маю, завірюха херсонських вишень... Метелиця маю і завірюха херсонських вишень — метафори, оскільки означають не прихід зими (в прямому значенні), посилюють враження від цвітіння вишень (у переносному).

Залежно від особливості заміщення виділяють чотири типи метафори:

1 тип — *живого живим* (Катерино! Голубко моя!); 2 тип — *неживого неживим* (Слово моє! Сльоза моя!); 3 тип — *неживого живим* (персоніфікація, уособлення) (Реве та стогне Дніпр широкий); 4 тип — *живого неживим* (Дівчатко — золота струна).

Метафору називають ще скороченим порівнянням. Мистецька сила метафори стисліша, лаконічніша. Магія метафори полягає в тому, що вона справді вміє оживляти світ, робити його казковим, чарівним.

Художні метафори визначають індивідуально-творчу манеру окремого письменника, характеризуються зближенням на ґрунті порівняння або асоціацій найвіддаленіших елементів реальної дійсності. Художнім метафорам, на відміну від лексичних, властива вільна відтворюваність у комунікативній практиці носіїв мови. Вони практично не виходять за межі творчої практики окремих авторів. Заслуговує на увагу поезія О. Олеса, яка збагачена яскраво вираженими метафоричними перенесеннями. Більш функціональними у поезії є дієслівні (*весь світ співає; сміються, плачуть солов'ї; марили айстри в розкішнім півсні; зітхнули трави* тощо) та прикметникові метафори (*шовкові слова*). Рідше зустрічаються іменникові метафори: *струміль душі, обійми ночі, погасне в серці багаття, очі всесвіту, потоки сліз, море раювання, дорога вигнання, сонце волі, ніченька-циганка* тощо.

Таким чином, метафоричні перенесення є найбільш активним засобом збагачення лексичного складу мови в процесі розвитку багатозначності слів.

Різновид метафори — персоніфікація

Одним із найпоширеніших різновидів метафори є персоніфікація — художнє олюднення довкілля, надання неживим речам ознак живих істот. Цей вид виник, коли люди вірили в різні сили природи. У художніх творах персоніфікацію використовують для того, щоб чітко, виразно зобразити предмет чи явище природи. Наприклад:

Земля навесні пробуджується
Сонце вранці прокидається.
Сердитий вітер завива.
Вишня пишається білим цвітом.
Грім злиться.

Персоніфікацію називають ще уособленням. За допомогою уособлення нерідко створюються фантастичні образи. Наприклад, *казковий Дід Мороз змальований в образі людини*.

Як і людина, він думає, говорить, сердиться; як явище природи — здатний заморозити воду, землю, живі істоти. Так само створено багато інших казкових образів: Колобок, Місяць, Сонце, Вітер, Смерть з косою тощо.

В оповіданні «Морозенко» Панаса Мирного є багато уособлень. Засніжений ліс наляканому Пилипкові здається «темним страшидлом» з безліччю рук і ніг, з величезною головою. Підхоплені вітром сніжинки набирають вигляду малесеньких дівчаток, а голочки інею — хлопчиків. Живими істотами уявляються і такі явища природи, як мороз (Морозенко) та завірюха.

У давнину люди вважали, що предмети і явища природи здатні думати, говорити, діяти, як живі істоти, а тому виникли вислови: *дощ іде, сонце сходить* (хоч вони не мають ніг), *мороз лютує*. Пізніше люди переконалися, що ці уявлення про природу хибні, але вислови-уособлення, що стали вже звичними, продовжували вживати в розмовній мові та фольклорних творах.

Тренувальні вправи

I. Доберіть метафори до слів *галявина, літо, річка, сонце, руки*.

II. Які з наведених фраз містять метафору?

Долиною туман тече; зацвіли вишні навесні; на білу гречку впали роси; пташки щебечуть на дереві; розсипались, розпались вересневі дні; на блакитному небі — білі хмари; красивий юнак; мандрівка пахне; сонце усміхається.

III. Перетворіть порівняння на метафору.

Зразок: Тюлеві завіси на вікнах гоїдалися од вітру, наче білі хмарки. На вікнах гоїдалися од вітру білі хмарки тюлю.

1. Сонце, ще не видне за горизонтом, освітило маківку гори так ясно, мов запалило її. 2. Вівсяні стебла гнуться, блищать, як срібні шаблі. 3. Дівчина легко перескочила струмок, наче перепорхнула. 4. Стружки, мов шовкові стрічки, плывуть з фуганка.

IV. За допомогою якої метафори, непоширеної чи поширеної, передано силу почуття у строфі поезії?

Ми весняний ковтали трунок,
Який окрилював, п'янив
І народився поцілунок —
Найбільше із великих див.

М. Зеров

V. Виписати із наведених уривків поезії Олександра Олеся метафори.

1. Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде» («Чари ночі»)
2. І марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні, —
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна... («Айстри»)
3. О, не дивуйся, що стільки зір на небі
Й така прозора ночі срібна мла, —
Ця ніч ясна вбиралася для тебе,
Для тебе й срібло розлила («Любов»)

VI. Розмежувати метафори і персоніфікації, які вжиті в уривках поезій за типами.

1. Зимовий сон все оповив навколо,
Заснув ставок, і все живе дріма,
Поснули верби, стало всюди голо,
Вночі тихенько надійшла зима.
Пухнастим інеєм берізки обновила
Сріблястим снігом вкрила всі поля,
Тонесеньким льодком ставок укрила.
В солодкій млості спить моя земля.

Вікторія Синюк

2. Приходить сон, сідає поруч мене,
Лоскоче тихо спогадами дня.
І варить зілля, терпке і зелене,
Із тих гріхів, що сотворила я.
Сніжана Андруща.

3. Чужа душа — то, кажуть, темний ліс.
А я скажу: не кожна, ой, не кожна.
Чужа душа — то тихе море сліз.
Плювати в неї — гріх тяжкий, не можна.
Ліна Костенко

4. Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це — голос наш.
Це — пісня. Це — душа.
Ліна Костенко

VII. Випишіть із поезії метафори, що означають заміщення живого неживим та складіть синонімічний ряд почуттєвих ознак, якими автор обдаровує героїню.

Для мене Ти — море, в просторах якого
Вирує неспокій, глибинна могутність.
Для мене Ти — небо в красі лазуровій
І Всесвіту вічні Гармонія й Мудрість.

Для мене Ти — простір, його неосяжність,
Його чистота і його загадковість.
Для мене Ти — мрія, її недосяжність
Й найкраща моя незакінчена Повість.

Для мене Ти — Хвиля тепла чарівного
Й Надія, якої не можу втрачати.
Для мене Ти — Сонце, з обіймів якого
Ніколи й нікуди не хочу вертатись.

М. Слободянюк

VIII. Прочитайте метафоричні вислови та доберіть до них відповідні тлумачення із довідки.

Небо цвіте хмарами; душа палає щастям; летіти стрілою; наша пісня не вмере, не загине; небо обтрушувало в озеро зорі; життя йде; хмаронька пливе; на лицах спочивають думи.

Довідка: На небі багато хмар; дуже швидко рухатися; пісня надовго залишиться в пам'яті людей; минає час; людина відчуває, що вона щаслива; на поверхні води відображалися зорі; обличчя має задумливий вираз; по небу рухається хмара.

МЕТОНІМІЯ

Теоретичні відомості

1. **Метонімія** (від грецького *metonymia*, буквально — перейменування) — вид тропів — зворот мови, для якого характерне заступання одного слова іншим, суміжним за суттю.
2. **Метонімія** — перенесення назви певного предмета, явища або класу предметів на інший предмет, явище або клас на основі суміжності. Названі предмети, явища чи класи перебувають із ним у тісному зв'язку.

Метонімія допомагає виділити чи підкреслити якраз ту рису в зображуваному предметі, на яку автор хоче звернути увагу читача.

Наприклад: *Несе Полісся в кошиках гриби* (тобто люди, що проживають на території Полісся).

Флоренція плаче йому навздогін (тобто жителі Флоренції).

Метонімія перейменовує предмет, оскільки можлива взаємозаміна понять, які в реальності взаємозалежні: заміна назви предмета його матеріалом: дерево замість «шафа зроблена з дерева», фарфор замість «посуд із фарфору», замість професії — знаряддя праці.

Суміжність предметів слід розуміти максимально широко. Це може бути:

1. Суміжність просторова: *весь Київ гуляє* (тобто люди, що живуть у Києві); *весь дім спить* (мешканці дому); *чайник закипів* (вода в чайнику); *випив цілу чашку* (рідину в чашці).
2. Суміжність часова: *це — учорашній день* (щось застаріле, характерне для минулого); *до армії йде 94-й рік* (хлопці 1994-го року народження).
3. Суміжність матеріалу й виробу з нього: *спортсмен узяв золото* (медаль із золота); *старовинна бронза* (вироби з бронзи); *пастель* (картина написана пастеллю).
4. Суміжність імені автора і його твору: *читати Шевченка, слухати Лисенка, купити Пікассо*.
5. Суміжність дії та її результату: *продається прекрасне видання* (пор.: видання книги триває); *сорочка з вишивкою* (процес вишивання здійснюється); *обхід хворих* (пор.: обхід триває).

6. Суміжність предмета в дії: *обід на столі* — *обід триває, нарада нудна* — *нарада затягується*.
 7. Суміжність дії та місце дії: *вхід* (входження) — *вхід* (місце); *об'їзд* (об'їждження) — *об'їзд* (місце); *зупинка* (стояння на місці) — *зупинка* (місце).
 8. Суміжність дій: *захропти* (заснути), *магазин відкривається* (починає роботу), *склепити повіки* (заснути, вмерти).
 9. Суміжність ознаки дії та її носія: *підлота торжествує* (підлі люди).
 10. Перехід ознаки дії на пов'язаній із ним дії: *мазниці густо сплять, і кругло сплять колеса* (М. Вінграновський) — тобто мазниці з густим дьогтем сплять, і сплять круглі колеса.
- Результатом метонімії є також еліптичне скорочення мовлення.

Наприклад: *підпис під документом* (підписатися під документом) *таблетка від голови* (від болю в голові); *ремонтувати вентиляцію* (ремонтувати вентиляційну систему); *випити склянку* (випити склянку того чи іншого напою); *спить село* (сплять жителі села); *перекладати Шекспіра* (перекладати твори Шекспіра); *купити Тичину* (твори Тичини). Широко застосовуються приклади метонімічних зрощень також і в народній творчості.

Ой Морозе, Морозенку,
 Ти славний козаче,
 За тобою, Морозенку,
 Вся Україна плаче.
 Не так тая Україна,
 Як тее горде військо...

(народна пісня)

Різниця між метонімією й метафорою

Метафора й метонімія — це тропи, які, на перший погляд, схожі між собою, проте ці два тропи суттєво відрізняються один від одного. Їхня відмінність полягає в тому, що метафоричне перенесення здійснюється на основі подібності, а метонімічне — на основі суміжності. Метафору можна перетворити на порівняння, а метонімію — ні, її можна лише доповнити. Наприклад, вираз «сніг грає на сонці самоцвітами» легко трансформувати у порівняння — «сніг грає на сонці, як самоцвіти». На відміну від метафори, яка здатна зближувати найвіддаленіші предмети, поняття і явища, метонімія ґрунтується лише на тих зв'язках, які існують в реальності, вона творить ефект присутності читача в художньому світі.

Тренувальні вправи

I. Пояснити значення метонімічних фраз чи слів, ужитих в уривках із роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай».

1. Такого ще не бачила Полтава
І суд такого ще не примічав,
Щоб той, кого потягнуто до права,
Зневажив право та отак мовчав.
2. Ще тільки вирок — і скінчиться справа.
І славний рід скінчиться — Чураї.
І як тоді співатемо Полтава?
Чи сльози не душитимуть її?
3. Як будеш так розношувати душу,
Вона гляди із совісті спаде.
4. Все місто спить суворе й мовчазне.
5. Тобі то добре, ти цього не знаєш,
У тебе й мука піде у пісні.
6. А потім в суд щодня мене водили.
7. Табір не спав, готовий піднятись щомиті.
8. — Полк у дорозі! — з порога сказав Іскра.
9. — Іскро, Іване, — Хмельницький підвівся з-за столу. —
Дяка Полтаві, прислала такого гінця.
Щось мало статися, твоєї печалі достойне?
Іскра промовив: — Полтава карає співця...
10. Самотнім добре, — жодної розлуки,
Сухотнім добре, — гаснуть навесні...
— Коли я в бурсі пізнавав науку,
Афіни й Рим пройшли крізь мої руки.
От був народ! Що римляни, що греки.
На всі віки нащадкам запасли.
11. Історії ж бо пишуть на столі.
Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.
Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
Піснями і невідьницьким плачем.
Могилами у полі без імен,
Дорогою до Києва з Лубен!
12. Живі живих, Марусю, добивають,
А мертві зроду не зачеплять, ні.

13. Мені не треба слави,
Ані щоб сильний світу похвалив,
Аби хто-небудь, мислюю возросший, й
До мене часом слух свій прихилив.
14. Колись нащадки будуть одливати
Оцю печаль од крові і глупот.
15. В житті найперше — це притомність духу,
Тоді і вихід знайдеться з нещасть.

II. До видів метонімії дібрати приклади із довідки.

1. Назва матеріалу замінює назву речі. 2. Назва предмета замінює те, що в ньому вміщується. 3. Назва властивості замість її носія. 4. Прізвище автора замінює його твори. 5. Назва країни чи місцевості замінює народ, що там проживає. 6. Назва знаряддя дії замінює саму дію. 7. Назва предмета замінює час його вияву. 8. Назва предмета замінює найменування часового проміжку.

Довідка: всю дорогу не замовкав гамір; всю подорож я думав лише про рідну домівку; чекати до нових віників; любити до могили; перо Остапа Вишні висміює недоліки; там розмовляють кулі та вогонь; Харків зустрічав своїх побратимів; Україна відновлюється; слухати Лисенка; читати Загребельного; відвага мед п'є; радість ввійшла в дім; клас працює; зал аплодує; випив келих; на полиці стоїть кришталь; їсти із срібла та золота.

СИНЕКДОХА

Теоретичні відомості

1. **Синекдоха** — заміна частини цілим і цілого — частиною, однини — множиною, множини — однинною.
2. **Синекдоха** (від грецького *synekdoche*, буквально — співвіднесення, співрозуміння) — різновид метонімії, що ґрунтується на суміжності (зіставленні) кількісного характеру предметів та явищ (уживання однини у значенні множини, й навпаки тощо).

3. **Синекдоха** (співвіднесення) — троп, часто трактований як різновид метонімії, назва частини заміняє назву цілого, або навпаки.

Межа між метонімію і синекдохою досить умовна. Наприклад: *Випив усе молоко; матеріальні цінності творить людська рука; для учня основне джерело знань — підручник; космічні кораблі лунуть на Марси і Венери; Сну не знають його очі* (тобто якась людина не спить); *Він чув про це разів сто* (тобто багато разів).

Суть цього тропу полягає на понятті суміжності: а) назва тієї чи іншої частини тіла може вживатися як найменування людини взагалі: *ноги моєї тут не буде; очей не показує; в нього там є рука*; б) назви одягу можуть замінювати назву людини певного суспільного стану: *Економ, підслухавши, як свитки та кожухи обдурили пана, ... прилетів до Стадницького (М. Стельмах)*; в синекдоха часто реалізується у вживанні однини замість множини, і навпаки: *Трудова копійка годує довіку (Прислів'я)*;

Наш люд має в собі багато сил, щоб родити Шевченків, Федьковичів, Франків (В. Стефаник).

Таким чином, синекдоха виникає внаслідок перенесення назви частини деталі на предмет як ціле за умов ситуативної номінації. Вона акцентує кількісні взаємини: *ворог наступає, головою ризикував тощо.*

Тренувальні вправи

І. Складіть речення із синекдохами, створеними на основі таких змін:

1. Замість «хлопчик» — «лляний чубок».
2. Замість «завод» — «важка індустрія».
3. Замість «учні» — «учень».
4. Замість «поети» — «Шевченки».
5. Замість «колосся» — «хліби».

II. Визначте, на яких видах заміни ґрунтуються синекдохи:

1. «...Діточки її стомили ніжки, заклопотали головоньку, годячи панському плем'ю, як лихий болячці» (*Марко Вовчок*). 2. «Вдарив революціонер — захитався світ» (*П. Тичина*). 3. «Уже поставила турбіни міцна робочого рука» (*В. Сосюра*). 4. «Давид почав читати дописи... Були й вірші — свої Сосюри й Тичини теж були в Обухівці» (*А. Головка*). 5. «Тож маємо клас олігархів (жменя), клас бізнесменів (три жмені)». «Пересічний українець хотів би бачити Програму державного будівництва України й брати участь у її виконанні» (*В. Костюченко*).

III. Визначте синекдоху та її смислове значення у фрагментах із поезій Т. Шевченка.

1. Ще прийдуть думи. Розіб'ють
На стократ і серце, і надію,
І те, що вимовить не смію...

«А.О. Козачковському»

2. До нитки звівся мій козак,
Усе на панщині проклятих,
А був хазяїн...

«Меж скалами, неначе злодій»

3. Вже не три дні, не три ночі
Б'ється пан Трясило,
Од Лимана ло Трубайла
Трупом поле вкрилось.

«Тарасова ніч»

IV. Із метою більшого вирізнення розуміння синекдохи замініть одинні в уривках народних пісень множинними.

1. Дивуються панки, вражії синки,
А що козаки вживають.
Вживають вони жуку-рибаху,
Ще й соломаху з водою.

(«Гей, не дивуйтесь, добрії люди»)

2. Ой з-за Низу, з-за Лиману вітер повіває,
Уже ж москаль Запоріжжя кругом облягає.

Москаль стане з палашами, а ми з кулаками,
Нехай слава не поляже поміж козаками!

(«Ой, Боже наш милостивий, помилуй нас з неба»)

ГІПЕРБОЛА

Теоретичні відомості

1. *Гіпербола* — різке перебільшення якихось рис людини, предметів або явищ, їх кількості, розмірів, сили тощо, щоб надати зображуваному виняткової виразності, загостреності з метою виявлення емоційності, захоплення або презирства.
2. *Гіпербола* (від грецького *hyperbole* — перебільшення) — різновид тропу, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього.
3. *Гіпербола* (перевага, збільшення) — різновид тропу, перебільшення явища, дії предмета, яких-небудь їхніх ознак, властивостей, характеристик.

Наприклад:

Волають гори, кровію політі,
Підбиті зорі падають униз!

В. Симоненко

...на ціле місто заридала вона на сходах.

В. Симоненко

Весь світ став перед ним на коліна.

Т. Рудик

До нас дійшли слова, стрімкіші за Говерли.

В. Кочевський

О. Потебня писав, що «гіпербола є наслідком якогось сп'яніння в почуттях, що перешкоджає бачити речі в їхніх звичайних розмірах».

В основі гіперболи завжди лежить елемент певної абсурдності, різкого протиставлення здоровому глузду або суспільному досвіду.

Вона завжди привертає до себе увагу, виступає як несподіванка, яка руйнує автоматизм читацького сприймання.

Під час вживання гіперболи один предмет наче виростає і на тлі інших предметів, які не збільшились, починає набувати особливого вигляду, узагальненого значення.

Гіперболу ефективно використовувати із сатиричною метою: аби досягнути сутності і масштаби якогось негативного явища, треба його перебільшити. Раніше невидиме зло стає очевидним.

Деколи гіпербола поєднується в одному звороті з іншими фігурами.

Не так часто, та все ж зустрічаються образи, побудовані як поєднання гіперболи та синеждохи:

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні.

Т. Шевченко

Доволі часто в основі гіперболи лежить порівняння.

Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.

Т. Шевченко

Зустрічається також у художніх творах і метафорична гіпербола:

Виспівує, вимовляє,
Аж калина плаче.

Т. Шевченко

Засобами гіперболи створюються також складні образи для вираження душевного стану безнадії, душевної порожнечі, неймовірної втоми від життя, що притаманно людям.

Гіпербола, закорінена в первісних міфологічних уявленнях про навколишній світ, стала невід'ємною частиною художньої літератури. Особливою популярністю користувалися вона в епоху бароко, пріоритетним мовленнєвим засобом була в українській літературі 20-х років XX століття, активно послуговуються нею і зараз.

Тренувальні вправи

I. Утворіть гіперболи, використовуючи подані нижче словосполучення:

Наприклад: *випити багато води* — *випити море води*.

Дуже численне військо —

Дуже багато сліз —

Дуже висока людина —

Дуже багато квітів —

II. З'ясуйте роль гіперболи в уривку із послання Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим ...»

Постане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших...

ІІІ. Серед поданих віршованих уривків віднайдіть ті, у яких вжито гіперболу.

1. Так ніхто не кохав
Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання.
В. Сосюра
2. Ніколи не любив байдужих до життя,
Байдужі до поезії — мені байдужі!
В. Грищенко
3. Кристалик часу — наче дрібка солі.
Від сліз солоні вже в Дніпрі вода.
В. Грищенко
4. Тільки ж від цього легше не стає:
В серці б'ється туга, громом уступає,
І пливе, як згадка, ятрить дум рої...
М. Тростогон
5. Книжки — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.
І. Франко

ІV. Визначте гіперболи в уривках із народних пісень.

1. Ой як тяжко жити стало,
Бо ті прокляті пани
Із нас шкуру поздирили
Та пошили жупани.
«Там, де Ятрань круто в'ється ...»
2. Ой не встиг козак Нечай
На коника впасти, —
Враз ляхами, як снопами,
По два ряди класти.

Ой кинувся козак Нечай
Від дому до дому
Та зложив же ляхів тисяч
З коней, як соломі.

Повернувся козак Нечай
На лівее плече,
А вже ляшків, вражих синів,
Кров ріками тече.

«Ой з-за гори високої»

3. Осідлавши свого коня,
Іду в чисте поле.
Та нема такого коня
І в самого короля,
Та нема такого меча
І в самого панича.
Я конем потопчу,
А мечем я посічу,
А коником як заграю,
Врагів турків ізлякаю,
А мечем як заблищу,
Назад турків ворочу.

«Чи ти спиш, чи лежиш»

4. А у полі, а у полі да й край дороги —
Ой там Василько коп'єм орає,
Коп'єм орає, стрілкою сіє,
Стрілкою сіє, лучком волочить,
Лучком волочить да й Бога просить:
— Да вроди же, Боже, густее жито,
Густее жито, золотий стебель,
Золотий стебель, срібний колос!
Да й уродило густее жито,
Густее жито, золотий стебель,
Золотий стебель, срібний колос.

«А у полі, в полі да й край дороги»

5. Як Олекса підійметься — си гори здригнули,
А як свисне, то від свисту ліси си хилили.

«Пісня про Довбуша»

6. Та вдарили з семи гармат
У середу вранці,
Накидали за годину
Панів повні шанці.

«Максим козак Залізняк»

V. Серед наведених прислів'їв визначте ті, у яких вжито гіперболу.

1. Зозуля житнім колосом удавилася.
2. Багато галасу даремно.

3. Правда і з дна моря виринає, а неправда потопає.
4. Дурні лише в казці щасливі.
5. Брехнею світ перейдеш, а назад не вернешся.
6. Знає кума — знає півсела.
7. Порожній посуд здаля дзвенить.
8. Кожна лисиця свій хвостик хвалить.
9. Від теплого слова і лід розмерзає.
10. Злості повні кості.
11. Напав нежить, ніде й шматок хліба не влечить.
12. Дурний собака і на хазяїна бреше.
13. Вип'є і з'їсть за трьох дурних і за себе четвертого.
14. Синиця море запалила.
15. Оці ще з'їм, та після ще сім, та ще полежу, та ще стільки змережу, подивлюсь на сволок, та ще сорок, як не полегшає — значить пороблено.
16. Дурному й черепок цяцька.
17. Задер носа — й кочергою не дістанеш.
18. Сказано: велика птиця — горобець.
19. Від погляду молоко кисне.
20. Де не посій, там і вродить.
21. Гора мишу вродила.
22. Ухопив місяця зубами!
23. Що комар, то й сила.
24. І так, і сьак, а все не так.
25. От Юхим — із води вийде сухим.
26. Б'ються і плакати не дають.
27. Тільки гав ловить та витрішки продає.
28. В одно вухо влізе, а в друге вилізе.
29. Ото й горе, що риба в морі.
30. Сміливий, як жаба.
31. З маху у воду.
32. Для миші й кішка звір.
33. Ядзя з пекла родом.
34. Заробила Гапка бісового батька.
35. Безрогий віл і гулею б'є.
36. Попав пальцем в небо, аж бамкнуло.
37. Збреше і оком не моргне.
38. Стовкла воду в ступі.
39. У тихому болоті чорти водяться.
40. Плюснуло, луснуло та й нема.
41. Щира праця гори верне.
42. Хто знання має, той мур ламає.

ЛІТОТА

Теоретичні відомості

1. *Літота* — художнє применшення величини, сили, значення явища.
2. *Літота* (простота) — словесний зворот, у якому знаки описуваного предмета подаються з надмірним їх применшенням. Наприклад: *хлопчик-мізинчик, чоловік-нігтик, дівчина-краплинка*.

У Марка Вовчка: *Внученька качається по садку білим клубочком; Їх бабуся маленька, ледве од землі видно*.

Літоту можна почути і в повсякденній розмовній мові: *до моєї школи два кроки, це такий чоловік, що в ложці води втопить, до села рукою подати*.

Літота у своїй структурі має два значення.

Підтвердженням того, що термін літота функціонує у вітчизняній науці у двох значеннях, зазначено в Українській літературній енциклопедії ім. М. П. Бажана (1995, Т. 3, С. 219).

- 1) Художній прийом, протилежний гіперболі. Містить прийом, применшення ознак або якостей зображених предметів, явищ.
- 2) Стилістична фігура, що подає визначення у формі подвійного заперечення або замінює будь-який вираз іншим, із часткою **не**: *згоден — не заперечую; з участю — не без участі*.

Літота — це зародок, початок протистояння, зачин антитези, яка побудована на контрасті понять.

Але в літоті головний акцент падає не на самий процес протистояння, а на антоніми.

Також вона може передавати не лише протилежності, а й серединні між полюсами моменти.

Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!

Т. Шевченко

Літота виступає як троп, протилежний гіперболі. У сатиричній народній пісні вона є засобом гумористичного:

Їхав панок морквяний,	Шапка на нім з огірка,
А кінь бураковий,	Кунтуш лопуховий...

Літота — сприяє стислості викладу думок і образів.

Літота у творчості Т. Г. Шевченка

«Поняття літоти уже само собою своєрідне явище. Не так часто вживана в літературній практиці, а ось у Шевченка фігура виявила величезні можливості естетичного здійснення. Найскладніші, найрізноманітніші художні завдання здійснює поет завдяки їй.

Літота зустрічається в «Кобзарі» близько тисячі разів. Велике її розмаїття і в лексичному, і в семантичному, і в синтаксичному, і в логічному плані.

Через літоту поет передає глибокі переживання, людське горе. При цьому паралелізм може сприяти підсиленню трагізму ситуації.

То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає;
То не лихо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали;
Їм осталась добра слава,
Могила осталась.
Засміються злії люди
Малій сиротині;
Вилле сльози на могилу —
Серденько спочине.
А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько не бачив,
Мати одцуралась?

«Катерина»

Сильний і якимось несподівано свіжий, незвичайний, як і всі художні тканини невеликої поезії «І небо невмите, і заспані хмари», її прикінцевий образ:

...Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкла трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.

Літота тут превалює. Тим більше це можна сказати про вірш «Думи мої, думи мої», де наша фігура — низка образів, до того ж вона служить композиційним засобом поєднання в одну цілість роздумів над долею своїх поезій.

Треба сказати, що геній Шевченка залишив нам зразок дивовижної і парадоксальної краси літоти — збільшення та зменшення у розділі «Гайдамаки» — «Бенкет у Лисянці».

Літота передає душевне сум'яття Степана із поеми «Невольник».

Не їється, не п'ється, і серце не б'ється,
І очі не бачать, не чуть голови!

Слід зазначити, що значну частину афоризмів поет будує за допомогою літоти.

Невесело на світі жить,
Коли нема кого любить.

«Княжна»

Поезія «Не гріє сонце на чужині» має незвичну форму тропу літоти:

Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого.
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав.

Подвійне заперечення в поезії «Я не нездужаю нівроку» — явище рідкісне навіть у «Кобзарі», багатому на літоти. Оправдана схильністю поета саме до такої форми думки, вагу має і першооснова образу, душевний та фізичний стан автора. Коли спробувати замінити заперечну форму, то відразу виявиться неузгодженість в інтонаційному ладі.

Літота доволі часто служить поету сильним художнім засобом для передачі іронії, сарказму, гострих інвектив» (За Богданом Леськів).

Тренувальні вправи

I. З'ясуйте роль літоти в уривку із поезії О. Олеся «О принесіть як не надію...»

О принесіть як не надію,
То крихту рідної землі:
Я притулю до уст її
І так застигну, так зомлію...
Хоч кухоль з рідною водою!
Я тільки очі напою,
До уст спрагнїлих притулю,
Торкнусь душею вогняною.

II. Утворіть літоти, використовуючи нижче подані словосполучення.

Наприклад: *зовсім мало совісті* — *краплина совісті*.

Дуже маленька дівчинка —

Дуже маленький хлопчик —

Дуже мало людей —
Дуже маленька пташка —

III. Серед наведених уривків з українських народних пісень, дум віднайдіть ті, у яких є літота, з'ясуйте її роль.

1. Правда, на козакові шати дорогії —
Три семиразі лихії:
Одна недобра, друга негожа
А третя й на хлів несхожа.

«Дума про Козака Голоту»

2. Ой на горі та женці жнуть.
А попід горою,
Попід зеленою,
Козаки йдуть.

«Ой на горі та женці жнуть»

3. На козаку, бідному нетязі, шапка-бирка —
Зверху дірка,
Шовком шита,
Буйним вітром підбита,
А околиці давно немає.
На козаку, бідному нетязі, сап'янці —
Видно п'яти і пальці,
Де ступить — босі ноги слід пише...

«Дума про Козака Нетягу Феська Ганджу Андибера»

4. За Сибіром сонце сходить.
Хлопці, не зівайте,
Ви на мене, Кармалюка,
Всю надію майте!

«За Сибіром Сонце сходить»

5. Ой у святую неділеньку рано-пораненьку
Не синії тумани уставали,
Не буйнії вітри повівали,
Не чорнії хмари наступали,
Не дрібнії дощі накрапали,
Коли брати із города Азова
З турецької-басурменської
Великої неволі утікали.

«Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі»

IV. Серед наведених прислів'їв визначте ті, у яких використано фігуру літоти.

1. Зимовий деньок, як комарів носик.
2. Забули вони, як телятами були.
3. У нього не розживешся й серед зими льоду.

4. Менше вкусиш, швидше ковтнеш.
5. Наша невістка, що не дай, то тріска, і сама, як тріска.
6. Щастя має ноги, а біда — роги.
7. І в ложці не впіймаєш.
8. Пожальов вовк кобилу — оставив хвіст і гриву.
9. Рід великий, а пообідать ніде.
10. Сила воляча, а розум курячий.
11. Дурному море по коліна.
12. Заєць від куща, а жаба від зайця тікає.
13. Їсть за вовка, робить за комара.
14. Боязливому по вуха, сміливому по коліна.
15. Зробив з дуба синичку.
16. Як сироті женитися, так і ніч мала.
17. Зробив з лемеша пшик.
18. Мати одною рукою б'є, а другою гладить.
19. І за холодну воду не береться.
20. Було б здоров'я — все інше наживеш.
21. Тільки ґав ловить та витрішки продає.
22. Голкою криницю не викопаєш.
23. Таке добре, що і жаби не їли б.
24. По бороді текло, а в рот не попало.
25. Як не наївся, то й не налижешся.

АЛЕГОРІЯ

Теоретичні відомості

1. **Алегорія** (від гр. — *інше говорю*) — іносказання: троп, у якому абстрактне поняття яскраво передається за допомогою конкретного образу.
2. **Алегорія** — це поширена метафора; троп, за допомогою якого певні абстрактні (віддалені, неясні) поняття замінюють життєвим конкретним образом, людей зображують у вигляді явищ природи, предметів тощо, а іноді й живих істот, тобто тварин, птахів.
3. **Алегорія** — перенесення явищ одного кола явищ на інше, наприклад: відтворення людських характерів та взаємин в образах тварин, предметів, явищ природи, іносказання.
4. **Алегорія** — це спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями. Алегорія складається з двох елементів:
 - 1) смислового — це яке-небудь поняття або явище (мудрість, хитрість, доброта, дитинство, природа тощо), яке прагне зобразити автор, не називаючи його;
 - 2) образно-предметного — це конкретний предмет, істота, зображена в художньому творі.

Як різновид комічного алегорія повністю абстрагується від того, що він безпосередньо означає. При цьому між значенням і образною конкретикою значна дистанція узагальнення. Алегорія допомагає в художньому творі глибше визначити характери, взаємини. Найперше проявилася в казках про тварин, де звірі виступали носіями певних людських рис: вовк уособлює жадібність, лисиця — хитрість, осел — упертість тощо. Алегорія властива для байок, притч, приказок, прислів'їв, може мати місце й у творах інших жанрів. Алегорія, як і метафора, будується на перенесенні значень на основі подібності. Алегорія — це ніби поширена метафора, що охоплює цілу байку, притчу тощо.

Цей троп близький також до символу. Суттєва відмінність між ними — алегорія однозначна, виражає завжди предмет або поняття, завжди має тенденцію до обмеження. Символ своїми функціями прагне до вічності, довготривалості.

Алегоричні звороти характеризуються також лаконічністю.

Наприклад: *Хвалилася сова сама своїми дітьми.*

Вівсяна каша хвалилася, ніби вона з маслом родилася. (Про людські якості хвастливості)

Заліз кіт на сало: «Мало». (Вислів осміює людську жадібність.)

За допомогою алегорії складні історичні теми, ідеї, проблеми можна передати просто, доступно, не применшуючи головного.

У поезії «На вічну пам'ять Котляревського» Т. Г. Шевченко називає славетного письменника соловейком.

У народних піснях часто звучать алегоричні вислови про козаків, які ототожнюють їх із соколами:

Ой мала вдова сина-сокола,
Вигодувала, у військо оддала.

Алегорія строго унаочнює визначений предмет, робить складне простим, дохідливим. Завдяки алегорії в текстах творів легко можна знайти морально-етичну настанову повчального характеру.

Тренувальні вправи

I. Виберіть серед наведених приказок, прислів'їв ті, у змісті яких розкриваються алегоричні поняття.

1. Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить.
2. Жовтень ходить по краю та виганяє птиць з раю.
3. Заздрість здоров'я їсть.
4. Осінь на рябому коні їде.
5. Як одна біда йде, то й другу за собою веде.
6. Дурний язик голові не приятель.
7. Добре роби, добре й буде.
8. Не дурний крук, щоб випустив з рук.
9. Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько.
10. Життя, як стерня, не пройдеши, ноги не вколивши.
11. Світ не без добрих людей.
12. Кожна жаба своє болото хвалить.
13. Ходив рак сім років по воду, та й прийшов додому, та став через поріг перелазить, розлив та й каже: «Отак чорт скору роботу бере».
14. Одвага або мед п'є, або сльози лле.
15. Не ясла до коней ходять, а коні до ясел.

Довідка. Байка — це невеличкий, здебільшого віршований повчально-гумористичний чи сатиричний твір алегоричного змісту.

II. Визначте, яку людську ваду втілено в образі Жаби в тексті байки Л. Глібова «Жаба і Віл».

Раз Жаба вилізла на берег подивитися.
Та й трошечки на сонечку погрітися.
Побачила Вола.
Та й каже подрузі тихенько
(Вигадлива була!):
— Який здоровий, моя ненько!
Ну що, сестрице, як надмусь,
То я така зроблюсь?
От будуть жаби дивуватися!
— І де вже, сестро, нам рівняться! —
Казать їй друга почала;
— А та не слуха... дметься... дметься...
— Що, сестро, як тобі здається,
Побільшала хоч трохи я?
— Та ні, голубонько моя!
— Ну, а теперечки? Дивись!
— Та годі, сестро, схаменися! —
Не слуха Жаба, дметься гірш,
Все думає, що стане більш.
Та й що, дурна, собі зробила?
З натуги луснула — та й одубіла!

Такі і в світі жаби є,
Прощайте, ніде правди діти;
А по мені — найлучче жити,
Як милосердний Бог дає.

III. Яка з приказок найкраще передає мораль байки.

Циган коня кує, а жаба й собі лапку подає; жаба мала, а рот великий; якби жабі хвоста, була б непростя; не надувайся, жабо, бо до вола ще далеко?

IV. Серед наведених поетичних уривків визначте ті, у яких є алегорія.

1. А чутка у гаю була така,
Що ніби Щука та частенько,
Як тільки зробиться темненько,
Лисиці й шле то щупачка,
То сотеньку карасиків живеньких
Або линів гарненьких...

Л. Глібов

2. Перша штука: скільки зір
В небі серед літа?

Друга штука: покажи
Середину світа!

Третя штука: угадай,
Що думати буду?
І от тобі цілий рік
Для того розсуду.

С. Руданський

3. На річ таку Бджола сказала:

— Нехай воно і так,
Та тільки он, що я чувала,
Що Муху зневажає всяк,
Що де ти не поткнешся,—
Тебе ганяють скрізь:
Непрохана не лізь.

Л. Глібов

4. Пришли нашому ти панству

Книги у сап'яні,
Бо воно читає тільки
Меню в ресторані.
Віслюків не треба слати,
Хоч вони й вухаті,
Бо їх у нас вистачає
Навіть у сенаті.

Петро Ребро

5. Поторочі серед ночі

Викрали скарби Сорочі,
Поки та кудись гасала,
Аби шмат украсти сала.

Вчула це стара Сова
Й мовила такі слова:
— Як казав один добродій,
І на злодія є злодій.

О. Лупул

6. В ество моє ввійшла могутня сила,

Ніхто не був без неї молодим,
Ти — блискавка, а я — весняний грім,
Що в небесах ти сяйвом розбудила.

І. Редчиць

7. Сказав Кущ Билині:

— Билинонька! Чого ти така стала,
Мов рибонька в'яла:
Пожовкла, не цвітеш,
Живеш, як не живеш,

Твоя головонька от-от поляже?
— Ох Куцику! — Билина каже:
— Я на чужині...

Хто щиро поважа родину,
Свій рідний край,
Тому не всюди рай:
Чужина в'ялить, як Билину.

Л. Глібов

V. Прочитайте уривок із поезії Ліни Костенко «Крила». Поясніть двоплановість алегоричного образу крил.

Живе на землі,
Сама не літає,
А крила має.
А крила має!

Вони ті крила,
не з пуху — пір'я,
а з правди,
чесноти
і довір'я.

У кого — з вірності
у коханні.
У кого — з вічного
поривання.

У кого — з щирості
до роботи.
У кого — з щедрості
на турботи.

У кого — з пісні,
або з надії,
або з поезії,
або з мрії.
Людина нібито не літає...
А крила має,
А крила має!

VI. Прочитайте уривок із книги М. Крупи «Лінгвістичний аналіз художнього тексту», присвячений алегорії. Складіть план до тексту, з метою кращого осягнення розуміння формування алегорії.

Алегорія — це із самого початку об'єктивація в конкретно-му предметі морально-етичних категорій. Процес формування абстрактних понять дуже складний для первісної свідомості.

Високий ступінь абстрагування — ознака розвиненої свідомості. Але існують у самій мові механізми, які сприяють накопиченню абстрактних понять. Очевидно, першими абстрактними поняттями стали назви якостей людини і тварини. Аби досягнути і назвати будь-яку рису людини, треба зазирнути в її внутрішній світ, темний і недосяжний, світ, який не надається до спостережень. Там все складно і заплутано. У мові індіанців досі збереглася традиція називати людей словами, які визначають головну рису цієї людини, і якщо людину звати «Зірке око», можна бути певним, що у цієї людини справді добрий зір. Мабуть, досягнення такої риси, як хитрість, сталося тоді, коли хтось уперше сказав на людину «лисиця», а жорстокість зрозуміли, коли на людину сказали «вовк». Ми доволі часто, маючи на увазі рису людини, користуємося назвами тварин (віслюк, кінь, собака, козел), рослин (дуб, будяк, мімоза, пеня), предметів (молоток, віник, ганчірка) тощо. Багато конкретних понять стали уособлювати певні якості, морально-етичні риси людини. На відміну від символу, який прагне розширитись у значенні, алегорія хоче зосередитися на чомусь одному, чіткому, певному. Вона завжди однозначна, точніше, двозначна: одне значення абстрактне (якість людини), інше конкретне — предмет. Предмет, хоч і втрачає першозначність, тим не менш не зникає цілком. Коли ми кажемо на вперту людину «віслюк», ми не лише називаємо рису цієї людини, а й тримаємо в голові образ тварини. Навіть із часом починає здаватися, що ті чи інші тварини стали уособленням певних рис саме тому, що вони їх насправді мають. Звісно, накопичення алегорій має свої закономірності. Мабуть, не випадково півень став алегорією активної бадьорості, трохи бездумного оптимізму і задержуваності, якісь риси цього птаха людина помітила. Можливо, колись досягнення власних рис відбувалося не без допомоги знань і досвіду, набутого під час спілкування з тваринами.

Можливо, формування алегорій пов'язане також із тотемізмом: у мові індіанців збереглася традиція називати людей іменами звірів, від яких, за віруваннями, походило плем'я, а це наштовхувало на узагальнення рис людини і тварини. Потім тварини стали дійовими особами байок: одні значення вже певніше прикріпилися до інших. На час, коли в європейській культурі виник романтизм, алегорія стала настільки поширеним, розтиражованим образом, що майже втратила свою поетичність. Її використовували публіцисти, проповідники, вчителі.

Як ми пам'ятаємо, на алегоріях побудовані біблійні притчі.

За допомогою алегорії можна легко пояснити складні морально-етичні проблеми.

VII. Утворіть парну структуру алегоричних понять, дібравши із довідки назви тварин та птахів.

Впертість — ... Бадьорість — ...

Лагідність — ... Злість — ...

Гордість — ... Хитрість — ...

Боягузливість — ... Сила — ...

Доброта — ... Краса — ...

Довідка: осел, вовк, лисиця, півень, заєць, орел, кішка, кінь, ластівка, лебідь.

VIII. Складіть казку, використовуючи прийом алегорії.

а) про Футбольний м'яч та Тенісну Кульку;

б) про Вишню та Шипшину;

в) про Лисицю та Соловейка.

(Вибір теми за учнями)

ІРОНІЯ

Теоретичні відомості

1. **Іронія** (від гр. *eironeia* — удавання, насмішка) — іносказання, яке виражає насмішку або лукавство; подвійний смисл, коли сказане в контексті мови набуває протилежного значення; висміювання, яке містить у собі оцінку того, що висміюється.
2. **Іронія** — прихована насмішка, коли про якесь явище чи особу говориться в позитивному чи навіть у захопливому тоні, а мається на увазі зовсім протилежне.
3. **Іронія** — це художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення: це насмішка, замаскована зовнішньо благопристойною формою (висловлювання набуває в певному тексті протилежного значення).

Наприклад: Добрий у нас пан: не б'є, не лає... лише шкуру спускає..., Добра, як з курки молоко, а з верби петрушка, Дав пан Омелькові пояс, так той без штанів остався.

Іронічне ставлення передбачає насмішку, певним чином приховану, але таку, що легко виявляється в інтонаціях автора — оповідача; почасти виступає під виглядом похвали. Іронія часто допомагає висміяти негативні риси характеру людини, її вдачі, дії, поведінки. Вона часто близька до сатири. В. Самійленко, кепкуючи з українських панів, які цуралися мови, писав: А пани всі мови знають, крім своєї, крім своєї.

Ще більше іронічних моментів знаходимо в народній творчості.

Наприклад: Нашій кумі усе просо на умі. Він сказав йому дякую по спині ломакою.

У літературному творі іронія може відігравати більш широку і значну роль: вона надає художньому тексту особливих барв, своєрідно розкриваючи невдоволеність автора навколишнім світом. У цьому випадку іронія вже не просто мовний зворот (троп), а художній принцип, яким керується письменник у відображенні життя.

Від гумору іронія відрізняється більш гострим, хоч і дещо замаскованим запереченням висміюваного. Наприклад, у фейлетоні Остапа Вишні «Чухраїнці» таким виступає слово «лорди», яке стосовно нації чухраїнців звучить з явною насмішкою: *Чухраїнців було чимало: щось понад тридцять мільйонів...*

*Як запитують було їх:
— Якої ви, лорди, нації?
Вони, почухавшись, відповідають:
— Та хто й зна...*

Іронічна інтонація виявляє себе в контексті з іншими висловлюваннями автора. Іронія вказує на бачення мовця щодо зображуваного і може мати багато смислових відтінків.

Іноді, особливо в ораторській мові, ті слова, які треба розуміти в протилежному (іронічному) значенні, говоряться з насмішкуватою інтонацією, а на письмі беруться в лапки. Іронія часто вживається в сатиричних творах — в епіграмах, байках, комедіях тощо.

Мета іронії — не смішити чи розважити, а навпаки: підкреслювати всю серйозність, інколи навіть трагічність становища чи ситуації, безглуздя того, що відбувається.

Тренувальні завдання

I. Дайте відповіді на питання

1. Що виражає іронія?
2. Яке значення має іронія, коли її використовують у літературному творі?
3. Яким чином відрізняється іронія від гумору?
4. На що вказує троп іронії?
5. Яка мета супроводжується під час вживання іронії?

II. Випишіть п'ять приказок чи прислів'їв, у яких вжито засіб іронії.

III. Складіть власні твори (казку, оповідання, поезію) іронічного змісту.

ІНВЕРСІЯ

Теоретичні відомості

1. *Інверсія* (перевертання) — стилістична фігура, побудована на порушенні того порядку слів у реченні, який здається нормованим і звичайним, з метою виділити певне слово чи фразу.
2. *Інверсія* — змінений порядок слів у реченні.
3. *Інверсія* — підкреслення важливої ознаки зображуваного з метою виразного поетичною змалювання його. Зміна порядку слів у поетичній мові зумовлена:
 - а) потребою звернути увагу на окремі слова; наголосити на них;
 - б) прагненням надати вислову більшого напруження й емоційності;
 - в) вимогами віршового розміру.Наприклад:

Я в Стопчатові родився,
Та до Києва була мені путь,
Щоб двадцять четвертого серпня
Спізнати свою можуть.

Д. Павличко

По садах пустинних їде гордовито
Осінь жовтокося на баскім коні.

В. Сосюра

Зверніть увагу!

Прямий порядок слів у реченні:

1. Підмет стоїть перед присудком (*весна прийшла*);
2. Узгоджене означення стоїть перед означуваним словом (*рання весна*);
3. Додаток стоїть після керуючого слова (*радіти сонцю*).

Зміна такого порядку слів у реченнях (перевертання) становить інверсію. Інверсія застосовується здебільшого в художніх текстах і під час розмови. Українською поезією обходиться без інверсії, отже, це поширений мовний засіб.

Тренувальні вправи

І. Серед наведених прикладів назв творів Т. Г. Шевченка віднайдіть ті, у яких наявна фігура інверсії.

1. «Садок вишневий коло хати».
2. «Дурні та горді ми люди».
3. «Ми вкупочці колись росли».
4. «Минають дні, минають ночі».
5. «Заворожи мені, волхве».
6. «І золотої й дорогої».

II. Визначте порушення розташування слів (інверсію) у поезії Т.Г. Шевченка.

1. Од Канашевича і досі
Пожар не гасне, люди мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі.
«Гайдамаки»
2. Гетьмани, гетьмани, якби-то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
«Гайдамаки»
3. Згадай же, Оксано, чужа чорноброва,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай.
«Мар'яна-черниця»
4. А в городі молодії вдови
В своїх світлицях, чорноброві,
Запершись, плачуть.
«Царі»
5. І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молоді:
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу...
«І золотої й дорогої»

III. Розмежуйте поетичні рядки за параметрами: а) зворот інверсії; б) відсутність інверсії:

1. «лягло костьми людей муштрованих чимало»; 2. «як полох-ке вітрило це чекання»; 3. «аби хто-небудь мислюю возросший до мене часом слух свій прихилив»; 4. «одна чорна серед степу могила осталась»; 5. «квітчастий луг і дощик золотий»; 6. «єднає мудро благовісна музика»; 7. «відношень дивних я знавець тон-кий».

IV. Замініть порядок слів у реченнях поезій, у яких вжито інверсію. Проаналізуйте порушення емоційності поезії, які стануться внаслідок такого перетворення.

1. Ллється згуків журливих танечних каскад,
І ті згуки чарують, гойдають...
У потоці бурхливім шумить маскарад!
Очі сяють, обличчя палають...

М. Вороний

2. Може, вернеться надія
З тією водою
Зцілющою й живущою,
Дрібною сльозою.

Т. Шевченко

3. Тече вода з-під явора,
Яром на долину,
Пишається над водою
Червона калина.

Т. Шевченко

4. Поблискують черешеньки
В листі зелененькім,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким.

Леся Українка

5. Гроза прийшла... зітхнули трави,
Квіти голівки підняли,
І сонце тепле і ласкаве
Спинило погляд на землі.

Олександр Олесь

СИМВОЛ

Теоретичні відомості

1. *Символ* — предмет чи слово, що умовно виражає сутність якого-небудь явища.
2. *Символ* (*symbolon* — умовний знак) — заміна абстрактного або узагальнювального поняття конкретним образом.
3. *Символ* — один із тропів, умовне позначення явища чи поняття іншим на основі схожості для передачі стисло, образно, по можливості більш простою формою певне почуття.

Наприклад: *гроза* — *символ небезпеки, боротьби*; *весна* — *відродження, молодості*; *зима* — *вмирання, забуття*; *голуб* — *символ миру*; *хліб-сіль* — *символ гостинності*; *хрест* — *символ християнства*; *калина* — *символ вогню, сонця; безперервності життя, роду українців*.

Символ — образ, утворений на вертикалі мови способом актуалізації широкого кола значень. Символом може стати лише конкретне поняття, що розширилось у значенні. Символи, як і алегорія, щось об'єднують, узагальнюють, тому до них завжди треба приставляти питання *чого?* Символ чого? Алегорія чого? Символи постійно наявні в мові, але в пасивній формі, лише якась частина слів стає загальнозживаними символами, такими, що затверділи і стали знаками: державна символіка (прапор, герб), національна символіка (атрибути культури і побуту, які стали архаїчними і з часом перетворилися на символи етнічної належності, наприклад, національний костюм і його деталі, біла хата, вишиванка, шаровари — символи українського етносу).

Символи є різні: наукові, релігійні, мистецькі.

Символ вживається й у фольклорі. Деревя і звірі у фольклорі символізують людину в різних станах і проявах. Загалом символи в народній творчості вживаються дуже широко. Це відпрацьована поетична мова, яка легко тиражується, оскільки є загальнозрозумілою.

Символ має викликати в нашій свідомості не тільки уяву про самого себе, тобто про свою зовнішню форму, водночас і про зміст його значення. Символом може бути названо і людину. Скажімо, Тарас Шевченко — символ України; цілого народу, його плоті та крові; голосу України; істинно народного поета; перемоги

українського народу над фізичним і духовним кріпацтвом; нездоланності України; невмирущої слави.

Символічною є назва автобіографічної повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Лебеді, які щороку відлітають на зиму в теплі краї, а потім повертаються, символізують плин життя — пройшов ще один рік. Вони також означають щасливе дитинство, чистоту відродження. Ця повість має багато й інших символів, які є однією з могутніх підвалин національної культури. Це і барвінок, і Богородиця, і земля, і чоботи тощо.

Символи з фольклору перейшли і в літературу, допомагаючи письменникові охопити одним образом широке поле явищ дійсності.

Наприклад: образ Прометея в «Кавказі» Т. Г. Шевченка виступає як символ нескоренності, прагнення до волі. Він уособлює борця проти гноблення й неправди. У творах І. Франка такими символами можуть виступати образи каменярів, Захара Беркута.

Значення символу домислюється, тому його сприйняття залежить від читачів.

Давніми символами, які часто використовуються як символи, є назви всіх атрибутів і явищ природи. Ріка, море, сонце, вітер, буря, дерево, квітка символізують плинність життя; безмежність, широту життя; зміни, рух, поривання; життя у витоках; красу. Загалом у символів є дуже відчутним універсалізм. Він прагне об'єднати настільки широке коло явищ, що часто втрачає береги.

Символ багатозначний. Порівняно з алегорією символ більш багатозначний, широкий, дає велику свободу тлумачень. Хоча в деяких випадках, алегорію теж можна віднести до символу.

В українській літературі, як і в інших літературах європейських країн, існує течія під назвою символізм. Символісти — літератори прагнули позбавити мистецтво суспільної сили, а для цього потрібно було відмовитися від правдивого життя в типових образах. Таким чином, існування течії символізму неможливе без мови символів.

Початки символізму

Символізм — нереалістична течія зламу XIX–XX століть. Основна властивість — освоєння «речей у собі» та ідеї, які знаходяться за межами чуттєвого сприйняття. В основі естетики — символ (він повинен замінити конкретний образ), віра в ірраціонально-магічну силу поетичного слова.

Романтики почали вживати символ головним чином у мистецтві слова. Звертаючись до релігійних діячів Середньовіччя, вони називали символи мовою, якою можна говорити про Бога, про божественне. Романтики протиставляли символ алегорії, яку взагалі відмовлялися вважати поезією. Продовжили цю традицію символісти — представники літературного зламу XIX–XX століть. Вони дали назву своєму напрямку, щоб підкреслити особливе ставлення до символу. Говорити мовою символів — це розповідати про одне і натякати водночас на щось глибше, важливіше, таємничіше. Тому мову символів ще називали мовою натяків, мовою, яку розуміють лише посвячені. Інші, не посвячені, думатимуть, що йдеться про звичайні, буденні речі. Ось початок вірша Грицька Чупринки «Метеор»:

Никнуть, бліднуть ночі тіні,
Полотніє темний фльор —
В величезному падінні,
Весь в огні, в самогорінні
Ріже небо метеор.
То таємний дух творіння,
Провозвісник вищих сил ...

З одного боку, поет змальовує хоч і дуже поетичне, але досить звичне явище — падіння метеора, який згорає в атмосфері. Але при цьому автор має на увазі ще щось, він навіть формулює, що саме, власне дає визначення символу.

То таємний дух творіння,
Провозвісник вищих сил.

І одразу картина набуває цілком іншого забарвлення і значення. Перед нами не просто краєвид, а вищий (небо) і нижчий (земля) світ. Вищий світ є духовним, таємничим, загадковим, світлим, він є противагою темному, сонному, інертному світові землі. Вищий світ покликаний будити землю, кликати її у свої висоти. Метеор — посланець вищого світу, він жертвує собою заради землі, щоб освітити темний небосхил, покликати до іншого. Перед нами вже не лише поетичне, а й глибоко філософське осмислення життя.

Загалом осмислення символів — це вже філософія, як ми переконалися. Тому символізм — напрям, який спирався на глибоку і послідовну філософію.

Слід зазначити, що напрям символізму тісно пов'язаний із трактуванням тропу — із символом.

Тренувальні вправи

І. Укажіть символи, які наявні у наведених віршованих уривках.

1. Я в світ прийшов із маминого слова,
Пробився, наче із яйця пташа,
Та наді мною шкаралуца нова —
І в ній тепер жива моя душа.

То космосу яйце. Я бачу в ньому
Вогненні тріщини, коли заграє грім,
Та не дійду ніколи до пролому,
Що міг би стати виходом моїм.

Вертаюся до рідного порога,
Будую над собою укриття, —
Від матері до матері дорога —
Це просто називається — життя.

Д. Павличко

2. Ячмінь красується у полі —
І спів стихає солов'я:
Весна відходить. І поволі
Відходить молодість моя.

Відходить тихо за діброву,
Де кукуванням дзвонить рань.
Прощайте ви, мости кленові
Юнацьких зустрічей, прощань!

Промчались коні воронії
І не спинились на мостах
Кругами в'ються вітровії
І осідають на шляхах.

М. Стельмах

3. Жага плавби чуття мої збудила,
І вже мені турботи — не до сну
Вже поглядом обходжу долину —
Неспокій підхопив мене на крила.

Тривожуся. Ще атомні вогні
Вже блискавкою крешуть над тобою, —
О світе мій, як хочеться мені
Перепливти цю темінь громовую.

І. Гнатюк

4. Найвища місія Творця —
Сказати людям віще Слово
І запалити їх серця
Вогнем прозріння і любові.

Забуть наймення слова «я»
І не залежним будь від слави.
Хай брудом обіллють до п'ят —
Знай. Є річки й цілющі трави.
В них воскресай — і знову в бій!
На кпини й зло — сердечне сяйво.
Він не тривкий, він просто біль.
Лиш правда завше всеосяжна.

Л. Сердунич

5. Мені без тебе восени — зима.
Одній без тебе, як весні без літа.
Ковтаю я сльозинки крадькома,
Обличчя мокре підставляю вітру...
І вічністю стає без тебе мить,
І в кристалі холоднім в'януть квіти.
І серце так нестерпно защемить —
Його без тебе нікому зігріти.

Н. Струтинська

II. Визначити символи: а) життя; б) небезпеки; в) краси у віршованих рядках із твору І. Кочерги «Свіччине весілля».

1. Завчасно ви глузуєте, панове,
Дивіться, як би свічка ця пожежі
Нам, бува, не наробила.
2. Є дівчина, якби сюди ввійшла —
Померкли б всі свічки та всі красуні.
3. І ось в крові, в багні весілля сукня,
І згасло свічка, як твоє життя.

III. Прочитайте повідомлення

ЧИ ЗНАЄШ ТИ, ЩО...

З пшеничних або житніх колосків дівчата сплітали вінок — символ щедрого врожаю й успішного завершення жнив. Закопаний маками, волошками, калиною вінок прикрашав найкращу жницю — «княгиню», яка в парі з хлопцем, що ніс останній сніп в оточенні дівчат — «дружок», ішла на чолі громади до двору хазяїна. По дорозі співали пісень, у яких вшановували обжинковий вінок. Перед двором хазяїна вінок клали на хлібину, щоб «заходив хліб за хліб», тобто щоб не було безхліб'я. «Княгиня» передавала його до рук хазяїна, а громада просила за нього викуп — «рубрика на таночок». Після викупу хазяїн запрошував женців на гостину, а вінок вішав у хаті на стіні й зберігав до осені, щоб вилущеним із нього зерном розпочати сібву озимини.

Дайте відповіді на питання

1. Яка символіка вінка, що сплітали дівчата із пшеничних або житніх колосків?
2. Що символізувала прикмета покладання вінка на хлібину?

IV. У наведеному уривку віднайдіть одинадцять ознак символізму крил.

Крила — це символ духовності, багатства думки, емоційного піднесення, могутності, незалежності й упевненості. У греків крила символізували любов і перемогу. Давньогрецький філософ Платон вважав крила символом розуму. Їх зображують на взутті (як у Меркурія — вісника богів, охоронця подорожніх і купців, бога торгівлі і прибутків), що означає здатність до величезного духовного піднесення (*Словник символів*).

V. Прочитайте повідомлення про значення слова «двері». Спираючись на зміст тексту, утворіть словник значень символів цього слова.**СИМВОЛОМ ЧОГО МОЖУТЬ БУТИ ДВЕРІ?**

Двері — це предмет, яким можна зачинити чи відчинити отвір у будь-якому приміщенні. Якщо приміщення не має дверей, ним не можна користуватися. Ми починаємо розуміти, що за словом «двері» ховається довга історія існування, і що з ними пов'язане надзвичайно широке коло понять: де тільки немає дверей! І от ми, зрозумівши сутність предмета, вже кажемо: двері у світ. Ми вживаємо двері в переносному значенні, тим самим виявляючи розуміння прихованих абстрактних значень.

Отже, двері є символом виходу, переходу, можливостю, життєвим шансом. Згадаємо біблійне «Стукайте — і вам відчинять». Тут слово «двері» настільки втаємничене, що навіть не назване. Людина завжди стоїть перед якимись дверима, які є виходом в інший світ, той в який вона прагне потрапити. Усе життя — це низка дверей. Двері в школу, в інститут, у приміщення, які репрезентують різні щаблі суспільства, двері у вищий світ, на решті двері раю чи пекла після смерті (*М. Крупа*).

ОКСИМОРОН

Теоретичні відомості

1. **Оксиморон** — стилістичний засіб, що полягає в сполученні протилежностей; парадоксальний вислів.
2. **Оксиморон** полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, унаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект.
3. **Оксиморон** (оксюморон: від гр. *oxymoron*) — дотепно-безглуздо, гостро — безглуздо або науково-дурнувато) — фігура художньої мови, коли у звороті поєднуються два антонімічні поняття.

Це свідоме зіставлення чи поєднання контрастних понять, які логічно ніби виключають одне одного, але насправді разом дають нове уявлення.

Приклади оксиморона: *крижаний вогонь, світла пільма, ходячий труп, страшенно весело*.

Здебільшого під час вживання цього поняття відбувається сполучення іменника з прикметником, який має протилежне значення: «*гарячий лід*», «*лунка тиша*», «*солодка луна*», «*сміх крізь сльози*».

Оксиморон трапляється і в загадках:

Бачить — не бачить, чути — не чує, мовчки говорить, добре мудрує. (Книга)

Без очей — а сльози ллє. (Роса)

Доки батько народився, син по світу находився. (Вогонь і дим)

Зразком оксиморону є назва поезії В. Симоненка «*Веселий похорон*».

У словосполученні «*у тісному просторі міської маршрутки*» теж використано оксиморон.

Словосполучення слів, що виражаються цим тропом, мають суперечливі поняття, і, як результат, виникає смислове значення, яке збагачує новими нюансами сприйняття змісту літературних творів.

«Я вмю заварювати чашку турецької кави — міцної й гіркої, як гірка солодкість життя».

«Художник Сев — мій перший друг. Прийшовши режисером до кіно, він поставив невеличку комедію й блискуче провалився» (Ю. Яновський).

Тренувальні вправи

І. Віднайдіть серед наведених уривків поезій ті, в яких зустрічається оксиморон.

1. Коли кризь розпач випнуться надії,
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з ім'ям твоїм вмираю
І в твоєму імені живу.

В. Симоненко

2. Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!

В. Симоненко

3. І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспи!

В. Симоненко

4. Сильніше за любов злоба горить,
Сильніше за красу вражає брідь,
Але життя росте лишень з любові,
Лишень краса людей навчає жить.

Д. Павличко

5. По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

Т. Шевченко

6. У ньому — гіркість, плач і прах,
І сонце, й сталь, і сміх,
І іскри в маминих очах,
І темна туга їх.

М. Бажан

7. Я їх люблю, я знаю їхню мову.

Я з ними теж мовчанням поговорю.

Л. Костенко

8. Ненаглядна, злюща, чудова,

Я без тебе не можу жити!

В. Симоненко

9. Я мучу ум буттям і небуттям

у домі цім, де втіхи тимчасові,

де голову підносить лише той,

хто з головою вже давно розстався.

О. Астаф'єв

II. Розмежуйте загадки за такими критеріями: а) парадоксальний вислів (оксиморон); б) антонімічні поняття.

1. Хоч сам не біжить, а стоять не велить. (*Мороз*)

2. Сани біжать, а голоблі стоять. (*Річка і береги*)

3. Живе — лежить, помре — побіжить (*Сніг*)

4. Прийшов хтось та взяв щось;

Бігти за ним — не знаю за ким,

Бо пішов туди — не знаю куди. (*Вітер*)

5. — Вона червона?

— Ні, чорна.

— Чому ж вона біла?

— Тому що зелена. (*Смородина*)

6. Сама холодна, а інших припіка. (*Кропива*)

7. Голова є, а шиї нема; очі є, а брів нема; рот є, а не говорить;
без ніг, а далеко ходить. (*Риба*)

8. У хлівце без шкіри, а виходить із шкірою (*Хліб у піч і з печі.*)

9. Коло вуха завірюха, а у вусі ярмарок (*Бджоли*)

10. Прилетіли гості, сіли на помості,

Без сокири, без лопати

Поробили собі хати. (*Пташки поробили гніздо*)

11. Як ішла в ліс, то дивилася додому, а як ішла з лісу, то дивилася в ліс. (*Сокира на плечі*)

12. Сидить Пахом на коні верхом,

Книги читає, а грамоти не знає. (*Окуляри*)

13. Добре бачить, а сліпий. (*Неписьменний*)

14. Віз без коліс, а з батога сльози капують. (*Човен, весло, вода*)

15. Зріжу голову, вийму серце, дам пити — буде говорити. (*Сопілка*)

16. Саме голе, а сорочка за пазухою. (*Свічка*)

17. Йде слідом за тобою, утікай —
не утечеш, доганяй — не доженеш. (*Тінь*)
18. Через воду переводить, а сам з місця не сходить. (*Міст*)
19. Із-за тебе я бив себе?
Із-за себе я бив тебе,
Убив тебе, а кров моя тече. (*Комар*)

III. Чи можна визначити вислови, подані у наведених приказках та прислів'ях, поняттям оксиморону? Своє пояснення обґрунтуйте.

1. Серце з перцем, а душа з часником.
2. Купив хрону до лимону.
3. Проміняв бика на індика.
4. І злодія не було, а батька вкрадено.
5. Сидить, надувається, вперед п'ятами взувається.
6. Ні риба, ні м'ясо — і в раки не годиться.
7. Наговорила на осиці кислиці, а на вербі груші.
8. Хвасталася кобила, що з возом горшки побила.

IV. Укажіть на оксиморон і його смислове навантаження у фрагменті твору Т. Шевченка «Кавказ».

У нас же й світа, як на те — одна Сибір неісходима,
А тюрм! А люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!

V. Знайдіть в уривках із поезії Є. Маланюка оксиморони і з'ясуйте, яку роль вони виконують.

1. І ось все забуваю, і все зникає в сутіні.
Зростає лише рівний профіль і зоряний зір,
Та ще заграє глухий за плечима твоїми тремтіння:
Всі принади твоєї страшною краси.
«Під чужим небом»
2. Навколо все чуже. Чуже до божевілля.
Цей дощаний театр, злинялі лаштунки...
Вживаю запах Ваш і п'ю солодкий біль я.
Вдивляюся в профіль Ваш, укоханно-тонкий.
«Один вечір»
3. Шумить таємніше ще густа листва,
Що де-не — де в ній золотіють плями.
Німіє спів. Несказані слова.
Тремтять понад стернистими полями.
«Осінь весна»

АНТИТЕЗА

Теоретичні відомості

1. **Антитеза** (протиставлення) — стилістична фігура, яка утворюється зіставленням слів або словосполучень, протилежних за змістом.
2. **Антитеза** — (англ. *antitpesis* — протиставлення) — фігура художньої мови, побудована на контрасті, як антоніми беруться поняття, думки, образи, почуття тощо.
3. **Антитеза** — різке протиставлення прямо протилежних понять, рис характеру чи певних думок із метою чіткого виділення якоїсь важливої ознаки, досягнення певного виражально-зображувального ефекту.

Наприклад:

Моя любов сягала неба,
А Гриць ходив ногами по землі.

Біднесенький намучився зі мною...
Веселий був, а я була сумна.
Л. Костенко

Люди мучились, як в пеклі,
Пан втішався, як у раї.
Леся Українка

Принцип антитези лежить в основі композиції романів «Війна і мир» (*Л. Толстой*), «Червоне та чорне» (*Ф. Стендаль*).

Антитеза часто використовується в народній творчості: *Дунав доля зустріється — спіткалося горе* (Прислів'я)

Тренувальні вправи

I. Із наведених уривків визначте ті, у яких використано фігуру антитези.

1. Вода втікає вниз. Вогонь втікає вгору,
І входить кожен дух до не свого простору,
Переселятися не може тільки Час,
Бо він є замкнений зсередини знадвору.
Д. Павличко

2. Жаль лиха першого і першого добра,
Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину,
Хвилинних усміхів, що пронесу до згину,
І снігу, снігурів, і злетів, і проваль...
Жаль світу цілого — землі і неба жаль.

М. Рильський

3. Всякий, хто вище, той нижчого гне,
Дужий безсилового давить і жме,
Бідний багатого певний слуга,
Корчиться, гнеться перед ним, як дуга.

І. Котляревський

4. Краса землі, краса любові —
Найвища на землі краса.

В. Сосюра

5. Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

Л. Костенко

6. В криницю старості не заглядай,
Про те, яким ти будеш, не гадай,
Якщо не можеш бути вічно юним,
То змолоду не будь старим бодай!

Д. Павличко

7. Застиг в німому чеканні Ранок,
Замерзли зорі ув очах глухої Ночі,
Що відступала у закутки часу.

Б. Леськів

8. Вже вечір — не вечір, ще ніч — не ніч
І сум — не сум, лиш відблиск Свіч.

Б. Леськів

9. Жити просто, як живе бджола,
Що невтомно кружить над квітками,
Добувати хліб і сіль трудами
Й розуміти, що думки й діла
Мають бути із добром у згоді,
Як усе прекрасне у природі.

М. Луків

**II. Прочитайте текст поезії В. Симоненка. З якою метою автор
здався до стилістичної фігури — антитези?**

Скільки б не судилося страждати,
Все одно благословлю завжди

День, коли мене родила мати
Для життя, для щастя, для біди.
День, коли мої маленькі губи
Вперше губи мамині знайшли,
День, що мене приголубив
Ласкою проміння із імлі,
Як мені даровано багато,
Скільки в мене щастя, чорт візьми!
На землі сміятись і страждати,
Жити і любити між людьми.

III. Проаналізуйте поезію Лесі Леськів за такою схемою: основний мотив; тема; ідея; роль антитези.

ПРОТИРІЧЧЯ

Що ж то за ера — одні протиріччя?
Спробуй-но бути собою сама.
Схожі й не схожі навколо обличчя.
Ти, тобто я, водночас є всіма.
Я люблю зиму. Даруй мені літо!
Я люблю квіти. Даруй мені сніг!
Я люблю спокій — зривайся в мені вітром,
Чи водоспадом падай до ніг!
Я люблю тишу — кричіть до безумства.
Я люблю галас. Стихніть! Мовчіть!
Вірую в Бога і вірю в чаклунство,
Вірую в темінь і вогник вночі.
Спокій — шаленство. Звичайність — величчя.
Розум і дурість. Сльози і сміх.
Я — протиріччя. Ні!.. Так, протиріччя.
Грубість і ніжність. Святість і гріх.
Що ж то за ера — одні протиріччя?
Як в цьому часі сформуюся я?
Радість і сльози зітру із обличчя.
Щастя посію, де згуба моя.

IV. Випишіть п'ять прислів'їв, у яких використано стилістичну фігуру антитези.

V. Напишіть поезію з антитезою. Поміркуйте, які художні образи ви протиставлятимете.

РИТОРИЧНІ ФІГУРИ

Теоретичні відомості

Риторичні фігури (гр. *retorikos* — ораторський, красномовний) — особливі синтаксичні конструкції з виразною авторською інтонацією, з яскравим емоційним забарвленням, посилюють увагу читача, не вимагаючи від нього відповіді.

Риторичні фігури, пов'язані із відхиленням від певних комунікативно-логічних норм оформлення фрази.

До риторичних фігур відносяться риторичні звертання, запитання, оклики, риторичне окличне речення.

Художні функції риторичних фігур — виразити якесь сильне почуття, надати мові поетичності, жвавості.

Наприклад: — *Ой лишенько! Як той бідний Василько приб'ється в таку неgodу!* (М. Коцюбинський); *Тарас «...іде, плаче: — Що мені тепер робити на світі? До кого звернутися за порадою?»* (С. Васильченко); *Спи спокійно, поете! Ми тебе не забудем, Тарасе!* (В. Сосюра).

«У сиву давнину із розвитком теорії ораторського мистецтва всі фігури, якими користувалися і оратори, і літератори, називалися риторичними. Новітня риторика повертає цьому вислову його первинно повноцінне значення. У радянському літературознавстві, у сучасних словниках, енциклопедіях до риторичних фігур відносять вузьке коло зворотів — риторичне запитання, риторичне звертання, риторичні заперечення, риторичне ствердження. Дехто додає сюди ще анафору, епіфору, інші — градацію, антитезу, гіперболу тощо. Справа тут не в щедрості одного чи другого теоретика. Справа в тому, що немає абсолютно ніякої межі між фігурами цими та іншими, які, очевидно, називаються поетичними фігурами. Таке поняття вживане в теоретичних працях, а ось у словниках його трактувати чомусь не беруться. Складність у тому, що ці вислови мають різні вихідні позиції.

Поетичні фігури — це насамперед фігури, які вживаються в поезії.

Риторичний — аж ніяк не означає лише те, що використовується в ораторській практиці і не більше. Риторичний має певну доцільність, визначену націленість. Оратор прагне переконати

аудиторію, поет — висловити ідею образами, публіцист — написати доступно і водночас глибоко, сатирик — виявити дотепність. Весь той арсенал засобів прийомів, синтаксичних форм і лексичних комбінацій, якими кожний із них досягає поставленої мети, є арсеналом риторичним» (За Б. Леськів).

Риторичне звертання

1. **Риторичне звертання** — слово, словосполучення, що позначає особу, предмет, об'єкт будь-яких властивостей, конкретний чи абстрактний, реальний чи видуманий, до якого звертається автор у художньому творі.
2. **Риторичне звертання** — звертання письменника (*часто в піднесеній формі*) до свого героя, різних предметів, явищ, читачів.

Наприклад:

Мій Милостивий! Чим я завинив,
Розгнівив чим твої правічні креси?
Давно б уже всі грішники воскресли,
Якби з них кожен докір твій іспив.

М. Чорновус

Мій давній друже! Мушу я з тобою
Розстатися надовго ...Жаль мені!

Леся Українка

Звертання — типове явище ораторського мистецтва, однак до нього часто вдаються поети, прозаїки, сатирики, а драматурги не можуть обійтися без цього мовного засобу. За функціями у контексті може виконувати, крім своїх специфічних, і всі ті риторичні призначення, що й звичайні фігури.

Синтаксично звертання виражаються іменником у називному або кличному відмінках.

Факт звертання констатують також займенники й дієслово. Провести грань між риторичними і нериторичними звертаннями буває просто неможливо.

Звертання у творчості Т. Г. Шевченка

«Тарас Шевченко, може, більше, як хто інший з українських поетів, послуговувався літературною формою звертання. Досить сказати, що лише в поемі «Гайдамаки» вжито 167 звертань, при цьому за одиницю бралися цілі гнізда, в яких з різною метою подано розширене звертання із прикладкою, епітетами, із характеристикою оціночною, експресивно-емоційною та ін.

Як ніхто інший наш великий поет мав право і всі підстави вести мову про всенародне лихо — кріпацтво, введене в Україні російським самодержавством, що тяжко гнітило народ.

А тому вся система поетичної оповіді велася на крок ближче до народних устремлінь. Поет найчастіше веде мову від першої особи (займенник Я вжито у «Кобзарі» 2856 разів). Звідси й необхідність, природна потреба частіше використовувати форму звертання. Можна визначити одну характерну особливість усіх без винятку звертань, що зустрічаються у «Кобзарі» — сильна експресивна емоціональна та оцінна тональність. Як правило, звертання є в контексті помітним емпатичним моментом.

«Це — злом, перехід в інтонаційній організації мікроструктури твору. Особливо в цьому плані виділяються звертання чисто емоційного плану» (За Богданом Леськів).

Наприклад: «Ой Боже мій милий». Близькими до цього є звертання такого типу:

Плач же, серце, плачте очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули.

«Думка»

Типове Шевченківське звертання пісенного характеру:

Грай же, море, мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькіі,—
Така ваша доля.

«Тарасова ніч»

Приклад розгорнутого звертання-характеристики:

Ой талане, талане,
Удовиний поганий!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигане,
З бурлаками гуляєш?

«Сова»

Звертання, заглушене через надмірну узагальненість:

Схаменіться:
Усі на сім світі —
І царята, і старчата —
Адамові діти

«Сон». Комедія

Ще більш ускладнений випадок маємо у «Гайдамаках»:
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає,
А де вона буде? Химерні слова.
Згадай же хто-небудь її на сім світі,
Безславному тяжко сей світ покидать.

Очевидно, Хто-Небудь тут є особа, до якої звертається поет.
Зразок звороту, у якому ціле гніздо звертань:

Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові і ще понесеш, друже!
Червонив ти синє, та не напоїв.

«Гайдамаки»

Риторичні запитання

1. **Риторичні запитання** — це запитання, яке не вимагає відповіді і стверджує певну думку.
2. **Риторичне питання** — питання порушене не для того, щоб отримати відповідь, а з метою узагальнення очевидної думки. Наприклад:

Біда, коли тебе забуде брат, —
Та ще буває гірше востократ:
Коли тебе забуде друг. Подумай,
Чи це не тінь твоїх лякливих зрад?
Д. Павличко

Хіба вітрища навіжені
Затиснені наче віжки в жмені?
Н. Ткаченко

- 1) У формі запитання висловлюється твердження: «Хіба вона дише для себе? Хіба серце б'ється для неї? Хіба не все одно, коли те й друге стане, як його не стане?» (Панас Мирний, «Морозенко»);
- 2) ставлячи риторичне запитання, автор сам відповідає на нього:

Де ж ти,
Яremo, де ти? Подивися.
А він, мандруючи, співа,
Як Наливайко з ляхом бився.

Т. Шевченко, «Гайдамаки»

- 3) відповіді взагалі не може бути: «За що кара? за що мені муки? Кому я що заподіяв?» (Т. Шевченко).

Риторичні запитання надають мові яскравого емоційного забарвлення і ставляться для того, щоб привернути увагу читача до предмета зображення, підкреслити важливість його.

Тренувальні вправи

I. Знайдіть у текстах риторичні фігури. Свою відповідь обґрунтуйте поясненням.

1. Думи мої, думи мої!
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас —
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню сиротами,
А я тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду.
А ще, може, й славу...

Т. Шевченко

2. Хато, моя рідна батьківська хато!

Усім найкращим, що є в моїй душі, завдячую тобі. Ти навчила мене змалку поважати старших, шанувати батька й матір, бути терплячим, чесним і роботящим. Рідна хато моя! Давно я пішов від твого батьківського порога. Та де б я не був, під якими високими дахами не жив, ніколи не забуду твоєї стріхи, твоєї чистої стелі. Бо хіба може порядний син забути свою матір, свій дім, у якому вперше глянув на світ? (*І. Цюпа*).

II. Укажіть, до яких фігур риторики вдаються автори таких поетичних рядків.

1. Земле рідна! Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливається моє.
Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе і прийду,
Під твоїм високочолим небом
Гартував я душу молоду.
Хто тебе любов'ю обіграде,
Хто твої турботи обмине,
Хай його земне тяжіння зрадить,
Із прокляттям безвість проковтне!

В. Симоненко

2. Народ мій є! Народ мій буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!

В. Симоненко

3. Українці мої! То вкраїнці ми з вами чи як?
Чи в «монголах» і вмерти судила нам доля пихата?
Чи з могили забрати судилось нам наш переляк,
Що розцвів нам у душах смиренністю «меншого брата»?

В. Баранов

4. Гай-гай, моя фантазія печальна, —
Моя невірна любко чарівна...
Лиш відпусти тебе від серця до вікна,
Як ти летиш свободна, безпричальна...
Гай-гай, моя фантазія печальна.

М. Вінграновський

5. Сеньйорита акаціє, добрий вечір.
Я забув, що забув у вас,
Але осінь зійшла на плечі,
Осінь, ви й осінній час.

М. Вінграновський

6. Де зараз ви, кати мого народу?
Де велич ваша, сила ваша де?
На ясні зорі і на тихі води
Вже чорна ваша злоба не впаде.

В. Симоненко

III. Випишіть із творів художньої літератури приклади із риторичними фігурами.

IV. Напишіть поезію, використовуючи риторичні фігури.

СИНТАКСИЧНІ ПОВТОРИ

Теоретичні відомості

Художні функції повторів — виділити в реченні якесь слово чи словосполучення, важливі для повного і точного вираження думки або почуття; підкреслити тривалість дії і уповільнити плин мови, надати їй урочистості; вказати на велику кількість предметів чи істот.

До повторів належать: тавтологія, анафора, епіфора, кільце, рефрен.

Тавтологія

1. Тавтологія — це стилістична фігура, яка ґрунтується на однокореновому повторі попереднього слова або тієї самої думки іншими словами.
2. Тавтологія (*від гр. *tauto* — те ж саме; *logos* — слово*) — повторення одних і тих же слів або близьких за смыслом чи звуковим складом.
3. Тавтологія — фігура художньої мови, коли в безпосередній ситуації контексту повторюється та сама думка чи ті самі слова, що привносять щось нове в систему образів, в інтонаційний лад.
4. Тавтологія — фігура, що полягає в повторному позначенні вже названого поняття іншим словом або виразом додаткового уточнення його змісту в межах словосполучення, речення, того самого чи однокоренового.

Наприклад:

Сила-силенна, тьма-тьмуца, чужа-чужинонька, рано-вранці новобранці, ворон-птаx, сад-виноград.

«Одне-однісіньке під тином сидить собі...» (*Т. Шевченко*); «І неначе море: хвилі, і сніг, і сніг, і сніг...» (*В. Сосюра*); «Валка тоді розсипалась по степу і сунула цеп за цепом усе ближче, ближче...» (*А. Головка*); «Навколо майдану нагромадилось звірів і птахів видимо-видимо...» (*І. Франко*).

У художньому творі це своєрідне повторення має певне завдання — затримати увагу на сказаному; увиразнити його, посилити емоційність і ритмічність мови.

Зразки тавтології у творчості Т. Г. Шевченка

Особливо яскраво прийом фігури тавтології спостерігається у творі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки».

Гуляйте сини!
Пийте, поки п'ється, бийте, поки б'ється! —
Залізник гукає...

Фігура тут несе винятково емоціонально-експресивне навантаження, відтворюючи відчайдушність, безшабашність.

Оженився на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така буде,
Чи гола, то й гола.
(*«Не женися на багатій»*)

Тут уже тональність іншого плану — спокійна, хоча нюанс тієї самої безшабашності спостерігається в тексті.

Фігура тавтології може служити піднесенню емоційного напруження до найвищого ступеня:

Простіть!.. Я богу помолюся..
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!
(*«Сон» («Гори мої високії»)*)

Це слова не атеїста, це слова великого патріота України, котрий Батьківщину ставить вище над усе. І ось підсиленню цього великого і благородного почуття поряд з іншими служить фігура тавтологія (*За Богданом Леськів*).

АНАФОРА

1. **Анафора** (від гр. *anaphora* — винесення нагору) — повторення слова або віршованого рядка.
2. **Анафора** створюється шляхом повтору початку речення, поетичного рядка, строфи, прозової фрази, абзацу, слова чи групи слів.
3. **Анафора** (повторення) — стилістична фігура, яка утворюється повтором слів або словосполучень на початку суміжних мовних одиниць (єдинопочаток).

Наприклад:

Хіба забув Катерину?
Хіба не пізнаєш?
Подивись, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя любя.

Т. Шевченко

У поемі М. Рильського «Слово про рідну матір» кожна нова строфа починається піднесенням і урочистим рядком:

Благословен той день і час...
Благословенна ти в віках...
Благословенні ви, сліди...

Анафора — форма організації поетичної мови.

Зустрічається анафора і в епічних творах. Так, кожний із дванадцяти розділів повісті Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма» починається фразою: «*Смутний і невеселий...*». «*Смутно і невесело...*», «*Смутна і невесела...*».

Ця анафора є засобом комічного, бо вона — контраст між похмурим настроєм персонажа і сатирично-гумористичним сприйняттям його читачем.

В окремих прозових творах анафора виконує емоційно-підсилювальну роль значення окремого слова, служить окрасою змісту. Прикладом такого тексту є художня замальовка О. Драганюк «Слово про слово».

«Слово... Небесне неоціненне багатство, дароване людству. Змінюються пори року, пролітають літа, люди помирають і народжуються, щодня сходить і заходить сонце, річка то міліє, то виходить із берегів, але в цій життєвій метушні живе вічне і незмінне —

слово. Його топчуть і зневажають, оберігають і возвеличують, воно може поранити і водночас ошчасливити...

Слово — це пісня, що звучить із ніжних материнських губ, яка окриляє і надає сили.

Слово — це дитяча мрія, ніжна і прекрасна, така світла і бажана.

Слово — це душа нації, воно зберігає державу, відображає її самотність і неповторність.

Слово — це любов, щира і взаємна.

Слово — це криниця поезій, що так тривожать серце і ранять душу.

Слово — це віра, тверда і непорушна.

Слово — це сила народу і людини, сила, завдяки якій існує нація.

Тож бережімо його, вічний і світлий скарб — слово! Бо поки живе слово, доти крутиться земля, по якій люди щодня сіють мільйони справ, передаючи з покоління в покоління свій скарб».

ЕПІФОРА

1. **Епіфора** — стилістичний засіб, що полягає в повторенні однакових висловів, слів або звукових сполучень у кінці віршових рядків чи строф із метою посилення виразності поетичної мови.
2. **Епіфора** (гр. *epiphora* — повторення) — фігура художньої мови, коли однакові слова, фрази, сполучення звуків повторюється в кінці рядків, строф — якщо це поезія, у кінці речень, уривків — у прозі.

Наприклад:

Як тепло пахне хліб!
Любов'ю трударів,
І радістю землею,
І сонцем, що всміхається весною,
І щастям наших неповторних діб.
Духмяно пахне хліб.

П. Воронько

Трапляються випадки, коли епіфора виконує роль стержня оповіді, у якій образіві реалії контрастують, тим самим створюють напруженість інтонаційного ладу. Прикладом такого емоційного стану є твір Т. Шевченка «Не додому вночі йдучи».

Наступає свято...	Завіє голодний
Тяжко його, друже-брате,	Звір в пустині і повіє
Самому стрічати	Ураган холодний.
У пустині. Завтра рано	І занесе піском, снігом
Заревуть дзвіниці	Курінь — мою хату.
В Україні; завтра рано	Отак мені доведеться
До церкви молитися	Свято зустрічати.
Підуть люде... завтра ж рано	

«Завтра рано» — наче оголений нерв. Протиставлення свята на Україні і поетового буття в неволі, відчай, безнадія — у зображенні, передачі цього найактивніша роль епіфори.

Епіфора — явище протилежне до анафори. Поєднання анафори з епіфорою називають симплокою.

КІЛЬЦЕ

1. *Кільце* — повторення однакових слів чи синтаксичних конструкцій на початку і в кінці твору або його частин.
2. *Кільце* — повторення у кінці твору яких-небудь елементів його початку (звукових, лексичних, синтаксичних, смислових).
Наприклад:

Вставай, Україно, вставай,
Виходь на дорогу свободи.

Д. Павличко

Ми думаємо про вас. В погожі літні ночі,
В морозні ранки, і в вечірній час,
І в свята гомінкі, і в дні робочі
Ми думаємо, правнуки, про вас.

В. Симоненко

Я вийду на той дощ, що хлюпотить знадливо,
Я в нього увійду, як у дитинство диво,
Під краплі сивину підставляю молоду,
Лиш цього нехай не вздрять мої нащадки,
Яким призначено дощу боятись. Крадки
Я вийду на той дощ, я вийду, я вже йду.

Д. Павличко

РЕФРЕН

Теоретичні відомості

1. **Рефрен** — уривок тексту, який час від часу повторюється, допомагаючи тіснішому об'єднанню його компонентів і наголошуючи на певному аспекті думки.
2. **Рефрен** (франц. *refren*) — приспів, композиційний прийом, що служить концентрації семантичних нюансів, наголошення на основній ідеї поетичного твору, здійснюється повторенням у кінці кожної строфи, компактної одиниці ритмічного членування твору, слова, рядка чи цілої строфи, що концентрує головну ідею.
3. **Рефрен** (чи приспів у пісні) — це рядок чи кілька рядків, які повторюються (іноді з незначними змінами) у кінці кожної строфи (куплета) чи групи строф вірша.

Наприклад:

Та орав мужик край дороги, (2)
Гей, цоб! Цабе, рябий, трру!
Край дороги!
Та воли в нього круторогі, (2)
Гей, цоб! Цаб, рябий трру!
Круторогі!

З народної пісні

Ой вийди, місяцю,
Ой вийди, місяцю, (2)
Ти на нашу вулицю, (2)
Ой на нашій вулиці, (2)
А всі хлопці — молодці, (2)
Ой нема найкращого, (2)
Як молодий Іванко! (2)
Ой нема найкращого, (2)
Як молода Галюня. (2)

«Веснянка»

Здебільшого рефрен підкреслює найважливішу думку твору. У прозових творах рефрен — це фраза, яка час від часу повторюється, щоб наголосити на певній думці, особливо звернути на неї увагу. Прикладом може бути фраза «*Я не можу бути самотнім*», яка кілька разів повторюється на початку новели М. Коцюбинського «*Intermezzo*».

Тренувальні вправи

I. Прочитайте поезії. З'ясуйте різновиди синтаксичних фігур (повторів). З якою метою, на вашу думку, поети послугуються цими фігурами?

1. Прости мені, земле, дурість мою.
Прости, коли щось не вмію.
Я дурість ледачу працею вб'ю,
Під зливою дум змужню.
Літа не чекають. Мій шлях нелегкий,
Спішу все пізнати і збагнути.
Прости мені, земле, коли не такий,
Як треба синам твоїм бути.

В. Симоненко

2. Ти чуєш: плачуть по мені,
Ти чуєш: плачуть за тобою.
У множині і в однині
Тобою плачуть, плачуть мною...

М. Вінграновський

3. Качки летять! Марієчко — качки...
Качки летять! У крилах свище небо...
Важкі соми пригублюють качки,
І жовкне білий світ навколо тебе.

М. Вінграновський

4. Скільки ніжності в Ваших долонях,
Скільки зоряних в зорях казок...
Знов палаю в солодкім полоні,
Знов Сахара, жага і пісок.

Є. Маланюк

5. Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталась тільки надія одна:
Надія вернутися ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну.

Поглянуть іще раз на синій Дніпро —
Там жити чи вмерти, мені все одно;

Поглянуть іще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкі гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталась тільки надія одна.

Леся Українка

6. Нічка тиха і темна була.
Я стояла, мій друже, з тобою;

Я дивилася на тебе з журбою,
Нічка тиха і темна була...

Леся Українка

7. Я мушу книжки читати,
Щоб очі мої не осліпли,
Я розмовляти мушу,
Щоб з туги не оніміти,
Я мушу почути пісню,

Щоб оглухнути з тиші,
Я закохатися мушу,
Щоб радість прийшла до мене,
Я друга побачити мушу,
Щоб день мені був ясніший,

Щоб серце не розірвалось,
Я працювати мушу.
Щоб не соромитись хліба,
Я мушу опівночі вмерти,
Щоб рано воскреснути знов!

Д. Павличко

II. До пропусків у поезіях доберіть із довідки приклади фігур (повторів) відповідно до змісту.

Довідка: далеко-далеко; слова (3); не жаль (2); мово (2); зорі-не зорі; рано-вранці; жив-поживав; повноти (3).

1. ...тих літ, що як у пастку кинув.
...душі бузковоцвітну вість.
В саду горить багаття горобини,
Але не може хоч когось зігріть.
Б. Чин

2. І ватра Купала ...
Тут ...І мох не росте.
Впадеш — і надривно зайдуться смереки
Плачем не народжених наших дітей.
В. Скиба

3. Хто спізнав, що життя — облуда,
Чиє тіло було на кавалки потяте
порозкидуване
той жадає
...добра
...краси
...правди.

Х. Шляга

4. ... електричка
Пролітала по мосту
І гудками сонну річку
Привітала на льоту.
А. Качан
5. ... на світі
Колись один дивак:
Байки розповідати
Великий був мастак.
С. Келар
6. ... моя, калинова сопілко,
Душу милує чарівний твій спів.
...Шевченкова, Лесі Українки
Й інших прославлених наших співців.
О. Цвігун
7. Свобода ... — пречудова,
Коли є хист до того
Здобутки є в свободи ...
В. Красіленко

Примітка: числові позначення в довідці — це кількість вживаних у поезіях слів чи фразових єдностей.

III. Серед наведених поезій віднайдіть ті, у яких вжито тавтологію.

1. Нічого не снилось.
Не сталося нічого.
Ішли проти вітру,
Не говорили.
І. Павлюк
2. Доц приїхав до нас нізвідкіль
на несправній старій колісниці,
Коліщата риплять, стугоняють,
під'їжджаючи ближче і ближче...
Ю. Ус
3. Літа, літа — неначе листя —
Летять, летять у світлу даль,
В моє село, у передмістя,
Де моя радість і печаль.
М. Сіренко
4. Очі дитини — світла довіра,
Чистих емоцій струмись прозорий.
Очі дитини — в добро наша віра,
В злети душі за високії гори.
П. Голубенко

5. Любім славу Україну,
Любім рідну Неньку,
Любім її доконечно
Всім чистим серденьком.

М. Ткач

7. Твоя доля —
навічно в чорній землі,
Твоя туга —
навічно в чорній землі,
Твоя ніжність —
навічно в чорній землі,
Невсипущість —
навічно в чорній землі!

Р. Лубківський

8. Є люди злі.
В них зуби, наче ґрати.
Бажання їх — мене замурувати,
Згинь, пропади, зійди з очей, нудота!
Я — вічний сміх. Така моя робота

М. Сом

9. Ростем багато, так ростем,
Що дістаєм блакить...
Ідуть віки, як день за днем,
І дні, немов віки.

О. Шугай

10. Прощання, прощатись, прощати,
Вдихнути весь світ — і тоді
Душа починає звучати
І світлим, мов чайка, дівчатком
Танцює на темній воді.

І. Жиленко

IV. Прочитайте поезію. На який саме різновид повторів вказує часте використання слова життя в позиції початку речення?

ЖИТТЯ — ЦЕ...

Життя — це посмішка уранці,
Це фотографія у рамці,
Життя — це посмішка крізь сльози,
Життя — це сонце і морози!
Життя — це квіти навесні,
Життя — це жарти і пісні!
Життя — це когось врятувати,
Життя — це когось коханим стати!
Життя — залізти на гору,

Життя — злітати на зорю!
Життя — це сонечко зимою,
Трава покрита росою.
Життя — холодні грози літом,
Життя — це бути з цілим світом!
Життя — це страх перебороти,
Це щось зробити, як всі проти!
Життя — в собі знайти все ж сили,
Щоб просто жити... мати крила!
Життя — це полюбити те,
Що ненавидів більш за все!!!
Життя — пробачити образи,
Не згадувати більш ті фрази!
Життя — це витерпіти біль,
Не сипати на рану сіль...
Життя — це полюбити все,
І захід сонця, і себе!

Ірина Мельник

V. Випишіть із тексту поезії слова та словосполучення, що повторюються. Яку художню функцію виконують дані повтори.

ПАМ'ЯТАЙ

Пам'ятай!
Ти продовжуєш їх,
Їхні думи, сподіванки, сміх,
Хто загинув в годину лиху.
Пам'ятай!
Ти за них на шляху.
Попід небом оцим голубим
Доспівай замість них, долюби.
І губами торкнись до коси,
І хліба замість них докоси.
Пам'ятай!
Ти — не заспів, ти — спів,
В піднебесся пускай голубів,
Хай тріпочуть на крилах ясних
Замість них,
Замість них,
Замість них,
Ради серця усіх матерів,
Ради краю, що в муках горів,
Ради поля, що сіє ратай,
Ради болю свого —
Пам'ятай!

А. Невідомий

ФОНЕТИЧНІ ПОВТОРИ

Теоретичні відомості

Серед художніх засобів мови не останнє місце посідають звукові. Звукові повтори — повторення в словах, реченнях або віршованому рядку одного й того ж чи близьких звуків. Такі повтори бувають двох різновидів — асонанс та алітерація. Сукупність звукових засобів художньої мови називають іще фонікою.

Асонанс

1. **Асонанс** — повторення одного й того ж чи близьких за звучанням голосних.
2. **Асонанс** (фр. *assonanse* — співзвучність) — фігура художньої мови, повтори голосних звуків однакових у слові, рядку, реченні, строфі, поширеному фрагменті контексту, який виявляє цілісність за образовими компонентами.

Для прикладу звернімося до поетичної творчості Шевченка — рядків із поеми «Гайдамаки», де за допомогою асонансу [о] поет створює образ тривалої боротьби:

Гомоніла Україна,	О–О
Довго гомоніла,	О–О–О–О
Довго, довго кров степами	О–О–О–О–О
Текла, червоніла.	О

На схемі видно, як кількість голосних звуків [о] спочатку плавно наростає, а потім різко зменшується. Саме звук [о] допомагає авторові передати наростання гулу (гомону), який у цьому випадку є символом боротьби, непокори.

Асонанс найчастіше відіграє допоміжну образотворчу функцію при алітерації. Асонанс більше «працює» на інтонаційний лад. При цьому важливими є не лише частота повтору, поєднання з іншими звуками, а й порядок повтору.

Іноді асонансом називають неточну риму, яка побудована на співзвучності, на збігові тільки наголошених складів або навіть тільки наголошених голосних звуків.

Не говорив ніяких слів, Покірним смутком упокорив.	Обняв за плечі і повів під срібне листя осоковів. <i>Л. Костенко</i>
---	--

Алітерація

1. **Алітерація** — поетичний прийом, який полягає в доборі слів із повторюваними однаковими приголосними звуками.
2. **Алітерація** — (від лат. *ad* — до, при і *littere* — літера) — фігура художньої мови що створюється шляхом повторення однакових або близьких за звучанням приголосних у слові, реченні, фразі, віршовій строфі.

Наприклад:

Плили хмаринки, немов перлинки...
Набігли тіні — і... ждуть долини.
Пробігли тіні — сумні хвилинки.

А. Мойсієнко

Яскраві зразки алітерації трапляються в поезіях Євгена Мала-нюка.

Недорізаним звіром вітер
Проридає в страшний простор,
Там жито — надовго збите,
Там чорним повітрям — мор.

Як бачимо, у наведеному віршованому прикладі часто повто-рено приголосний [р], тобто виразно проступає алітерація, яка надає поетичним словам твердості і рішучості. Крім того, запро-поновані рядки містять інші тверді приголосні, особливо [д], [т], які також передають почуття, песимістичний настрій.

Традиційно у термінологічних словниках із теорії літератури алітерацію відносять до прийомів підсилення виразності худож-ньої мови.

Алітерація трапляється в народній поезії і літературі всіх народів світу. В українській літературі відома від часів «Слова о полку Ігоревім».

«Справжнім літературним шедевром є знаменита алітерація з балади Т. Г. Шевченка «Утоплена», філігранна мініатюра, неперевершений зразок майстерності художнього слова.

В «Утоплений» цілий каскад алітерацій «с», об'єднаних спіль-ним образотворчим призначенням, спільними функціями. Звороти настільки взаємозв'язані, взаємозумовлені, що їх можна при-йняти за одну складену фігуру.

Коли вже мова про алітерацію з «Утопленої», то краще було б навести як зразок зворот, яким завершується твір, як най-більш викінчений і найменш залежний від найближчих чи ж контекстуальних компонентів, від інтонаційного ладу балади взагалі.

Тільки вітер з осокою
Шепче: «Хто се, хто се
Сидить сумно над водою,
Чеше довгі коси?»

Таким є останній акорд спокійної мінорної тональності. Він уже не несе тієї таємничості, загадковості, незбагненності, якими аж дзвенять перші два звороти. Тут тональні нюанси є необхідними компонентами при творенні образності, поетичної краси фігури!» (*За Богданом Леськів*).

На основі алітерації творяться тавтограми. Тавтограми бувають поетичні й прозові. За взірць можуть слугувати класичні зразки поетичних тавтограм:

Сипле, стеле сад самотній
Сірий смуток срібний сніг, —
Сумно стогне сонний струмись,
Серце слуха смертний сміх...
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад, —
Срібно стеляться сніжинки —
Спить самотній сад.

В. Кобилянський

Зразки прозової тавтограми:

«Село Свербилівка — Сахновецька. Середина серпня. Спасівка. Спеотно. Субота. Сонце сховалося. Синіли самі силуети. Садиба сільського старости: стійло, стодола, сінник, свининець, сажавка, сажок, сарай, стирта, сливник, сад. Сьогодні Семенівські справляють сватання. Сусідський Саливон Степанович Стрибайло сподобав Соломію Сильвестрівну. Саливону — сорок, Соломії — сімнадцять. Сидить, соромиться... Саливон Степанович — спокійний, скромний, скроні сивуваті...

Сутеніло. Сонечко, сідаючи, скоро сховалося. Спускалися сутінки. Стиха скигвила самотня скрипка» (*Л. Сердунич*).

«Сьогодні сипле сніг. Суцільна стіна. Сіється й сіється. Сипле й сипле. Скрізь сіє спокій. Стелиться синьою скатертиною на село, став, садок, сіно... Сніжинки спадають стиха. Скільки їх? Сім, сто, сімсот? Сотні...

Синичка синіє на снігу. Схопила суху стеблинку, сполохано снідає. На стару сливу сіли снігурі. Струсили сніг. Сидять, сумують. Сутужно їм. Скригнули старі сосни...

Спить старезний сад під снігом. Сниться солодкий сон: спека, сонечко. Сойка спурхнула стривожено. Скрикнула сорока сильно. Сполохала спокій.

Сипонули на сніг сміливці: Славко, Сергій, Сашко, Софійка... Скучили за снігом. Сміються, струшують сніжинки, сперечаються.

«Сюди, — скрикнув Сашко, — скільки снігу!»

«В сніжки, сніжки», — спохватився Славко. «Слухайте, сідайте на санчата», — скомандував Сергій. «Спочатку спробуємо сніговику скласти», — сперечається Софійка. «Сліди, спробуємо стежити, — стримано ступає Світлана. — Синичкини... Сорочачі... Славкови...» Сміються.

Сонце сховалося. Скрізь все синьо-синьо. А сніг сиплеться й сиплеться. Сіється й сіється... Бо січень...» (Н. Черних)

Тавтограми не слід плутати із звуковою анафорою, яка теж є початковим повтором звуків.

Різниця в тому, що в тавтограмах однакове звукове навантаження має кожне слово в тексті, а в звуковій анафорі декілька слів.

За В. Пахаренком, у літературі існує фоносимволіка: алітерація чи асонанс певного звука несе в собі символічне навантаження.

Наприклад:

О — спів, радість, відвага, гул, сила духа;

А — голосний крик, голосіння, радість, страх, кохання, спокій, краса, молитва, синь, загостреність, захоплення, подив, переляк;

У — сум, страх, біль, жаль, передчуття смерті, жак;

Г — битва, грім, гамір, натовп, зловісність;

Л — любов, ласка, ніжність;

Р — рішучість, брутальність, трагізм, суворість, героїзм.

Шиплячі й свистячі африкати: вітер, шелест листя чи очерету, брязкіт зброї, плин ріки, сум, смерть.

Тренувальні вправи

I. Серед наведених уривків із поезій визначте ті, у яких вжито асонанс.

1. Спаси ти нас, святая сило,
Язви язик мій за хули,
Та язви мира ізціли.

Т. Шевченко

2. Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

Т. Шевченко

3. І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспи!

В. Симоненко

4. Як тепло пахне хліб:
Любов'ю трударів,
І радістю земною...

П. Воронько

5. Болото чорне родить хліб,
Від золота зеренце краще.
Осінній вітер листя згріб,
Щоб кинути напризволяще.

О. Тимофійшина

6. Квітневий дощ! Стають надії ближчі.
Цвітуть сади — чекатимем плодів!
А вітер хвацько, як хлопчисько свище.
Квітневий дощ шляхи теплі відкрив.

О. Тимофійшина

II. Прочитайте уривки із поезії Т.Г. Шевченка. Визначте, які повторю голосних звуків (асонанс) домінують у кожному уривку?

1. (Вітер...)

Прокинеться — тихесенько
В осоки питає:
«Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?..
Хто се, хто се?» — тихесенько
Спитає — повіє.

«Утоплена»

2. За кражу, за войну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять,
І потім в дар тобі приносять,
З пожару вкрадений покров!

«Кавказ»

3. Гармидер, галас, гам у гаї...

«Княжна»

4. На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Святеє сонечко зійшло.

«У бога за дверима лежала сокира...»

III. Укажіть, які художні засоби (алітерація, асонанс) використані в наведених уривках? Яка їх роль?

1. Ніколи в житті не бачив її. Але коли побачив — відразу здогадався: боярична! Сиділа вона тоді на вогнистобокому коні з довгою золотистою гривною, це був актазам — половецький кінь. Немов із казки з'явився той скакун. Неспокійно світив на нього бурштиновими очиськами, бив копитом об землю... На дівчині була проста біла сорочка з яскраво вишитим подолом. Поверх неї одягнений темно-багрянцевий наверхник, вишитий унизу білим шовком. А на голові прозорилась, вив'юнювалась, як рожевий туманець над квіточкою-яблунькою, тонка, немов дим, шовкова шаль. Здавалося, що то не дівоча голова, а рожева хмарка пливе у чистій синяві неба, а з-під неї сумно дивились на Федора тужливі карі очі (*Р. Іванченко*).
2. Тіснувата долина була неначе в безладді закидана чималими панськими палацами, невисокими хатами та крамницями. Високі гострі чорні покрівлі здалеку були схожі то на чорні велетенські кротовини, то на висипані купи порушеної землі. А з того безладдя витикалися стародавні церкви, манячили невисокі дзвіниці. Край міста, під спадистою горою, неначе вгніздився католицький монастир серед старого здорового садка широкий та здоровий, неначе в місто спустилась якась велетенська птиця, звилася собі під горою гніздище і вгніздилась в тому чорному кострубатовому гнізді серед розкішного зеленого садка (*І. Нечуй-Левицький*).

IV. Чи правильними є визначення фонічних засобів проти наведених уривків? У разі виявлення помилково зазначеного визначення зробіть правки.

1. ...Казало кохання — кохаю
Квітневих конвалій красу,
Контрасти кленового краю,
Казкову кремінну косу.
Край кременя крякнула качка,
Крилом колихнулася коса. (*Тавтологія*)
М. Дибенко
2. Осінній день, осінній день, осінній;
О синій день, о синій день, о синій!
Осінній день, осінній день, осінній!
Осанна осені, о сум. Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! — та сама
Останні айстри горілиць зайшлися болем. (*Алітерація*)
Л. Костенко

3. Повідлітало і не стало,
І стало тихо в небесах.
За птахом птах, за птахом птах,
За птахом птах — повідлітало... (Асонанс)
М. Вінграновський
4. Кит купив
Кумі Китисі
Квітчастий килим у кредит.
Кума килим кинула у клуню,
Ковток кока-коли
Куму в келих крапнула кума. (Звукова анафора)
Квітка Квас
5. Сірі — сірі відчуття
В сірій сірості життя,
Сіре все і сіра я,
Душа сіра і тінь моя. (Алітерація)
Т. Мамотько
6. В хаті сонячний промінь косо
На долівку ляга із вікна,
Твої чорні шовкові коси
Припорошила вже сивина (Асонанс)
В. Симоненко

V. Прочитайте тавтограму І. Барана. Чим досягає автор комічної ситуації у творі?

Терпкий тмін терли троє телят. Терка трапилася тупа. Телята тратили терпіння: терлося трудно. Телята тихцем тицали тмін тім'ям. Тмін тішився: такий твердий, телята трудяться — труть тяжко. Такий тмінів трюк «таранив» телят. Телята трактували таку тиранію тверезо: тмін — твердий, тупорилий, треба такого терти танком.

VI. Використовуючи фонетичні засоби художньої мови (звуківі повтори), відтворіть красу літнього ранку.

VII. Напишіть віршовану тавтограму чи поезію із використанням фонетичного засобу — алітерації.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Картки

Картка № 1 «Епітет. Порівняння»

1. Якими відтінками збагачує зміст поетичного чи прозового твору епітет?
2. Що називається постійним епітетом?
3. Якими частинами мови може бути виражений епітет?
4. У чому полягає суть порівняння?
5. Які порівняння називають порівняння-паралелізм?
6. Чи існує спорідненість між метафорою й порівнянням?

Картка № 2 «Метафора. Персоніфікація»

1. Які бувають види метафор?
2. Чи відбуваються метафоричні перетворення на основі подібності?
3. Якою частиною мови найчастіше виражаються метафори?
4. Коли виникла персоніфікація?
5. Назвіть синонім визначення назви тропу персоніфікації.
6. З якою метою використовують персоніфікацію в художніх творах?

Картка № 2 «Метафора. Персоніфікація»

1. Які бувають види метафор?
2. Чи відбуваються метафоричні перетворення на основі подібності?
3. Якою частиною мови найчастіше виражаються метафори?
4. Коли виникла персоніфікація?
5. Назвіть синонім визначення назви тропу персоніфікації.
6. З якою метою використовують персоніфікацію в художніх творах?

Картка № 3 «Метонімія. Синекдоха»

1. Які види метонімії розрізняють?
2. Яка різниця існує між метонімією й метафорою?
3. З якою метою автори творів вживають метонімію?
4. Унаслідок чого виникає синекдоха у творах?
5. У чому полягає суть синекдохи?

6. Чи відповідає правильності вислів: «Синекдоха часто реалізується у вживанні однини замість множини, і навпаки?» Відповідь проілюструйте прикладами.

Картка № 4 «Гіпербола. Літота»

1. З якою метою вживається гіпербола в текстах?
2. Що лежить в основі гіперболи?
3. За якої епохи гіпербола користувалася в художній літературі особливою популярністю?
4. Які два значення має літота?
5. Якому поняттю сприяє літота?
6. Чи відповідає правильності твердження: «Літота доволі часто служить поетам сильним художнім засобом для передачі іронії, сарказму, гострих інвектив»? Відповідь обґрунтуйте.

Картка № 5 «Символ. Оксиморон»

1. З якою метою було здійснено перехід символів із фольклору в літературу?
2. Від кого залежить сприйняття значення символу?
3. Чим відзначається символ: однозначністю, багатозначністю, суміжністю? Виберіть правильне поняття.
4. Чи має місце оксиморон у загадках? Наведіть приклади.
5. Сполучення слів яких двох частин мови відбуваються здебільшого під час вживання поняття оксиморона?
6. Яке значення має вживання оксиморона в літературних творах?

Картка № 6 «Алегорія. Іронія»

1. З якими тропами має спорідненість алегорія?
2. Чим характеризуються алегоричні звороти?
3. З яких двох елементів складається алегорія?
4. Яка роль іронії в художніх творах?
5. Як звучить дослівний переклад з грецької мови слова «іронія»?
6. За якої умови слова іронічного змісту на письмі беруться в лапки?

Картка № 7 «Інверсія. Антитеза»

1. Чим зумовлена зміна порядку слів (інверсія) у поетичній мові?
2. З якою метою вживається інверсія у творах?
3. Яким ще словом характеризують зміну порядку слів у реченні (інверсію)?
4. Яке значення має слово *антитеза* в перекладі з англійської мови?
5. Що лежить в основі прямого порядку слів у реченні?

6. Яка спільність існує між фігурою художньої мови антитезою та антонімами?

Картка № 8 «Риторичні фігури»

1. Які фігури відносять до риторичних?
2. Яке звертання називають риторичним? Наведіть приклади.
3. Що таке риторичне запитання? Наведіть приклади.
4. Чи трапляються риторичні фігури в прозових творах?
5. Яка різниця між риторичними та поетичними фігурами?
6. Чи відносять до фігур, пов'язаних із відхиленням від певних комунікативно-логічних норм оформлення фрази, риторичні звертання, запитання, оклики?

Картка № 9 «Синтаксичні повтори»

1. На якому принципі ґрунтується вживання тавтології в художніх творах?
2. Які паралельно-синонімічні поняття називання анафори існують у лексичному багажі поетичного синтаксису?
3. Як змінюється емоційний стан художнього твору, коли епіфора виконує роль стержня оповіді?
4. Що називають синплокою?
5. Чи є характерним для кільцевих повторів повторення в кінці твору яких-небудь елементів його початку?
6. Що підкреслює рефрен у творі?

Картка № 10 «Фонетичні повтори»

1. Які літери (голосні чи приголосні) повторюються в алітерації?
2. Що вам відомо про асонанс?
3. На основі якого прийому творять тавтограми?
4. До яких прийомів традиційно відносять науковці у словниках з теорії літератури алітерацію?
5. З якою метою відбувається повторення у віршованій мові (рідше в прозі) однакових приголосних звуків (алітерація)?
6. Що входить в основу звукової анафори?

Тестові завдання

1. Стилїстична фігура, що полягає у зіставленні контрастних явищ, образів і понять, в основі якої часто лежать антоніми, — це:
А інверсія
Б алітерація
В тавтологія
Г антитеза
Д анафора

2. Стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних при голосних звуків задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку, — це:
А анафора
Б асонанс
В епіфора
Г алітерація
Д інверсія
3. Використання повторювання або надлишковості у мові, коли одна частина висловлювання повністю або частково дублює зміст іншої, — це:
А алітерація
Б інверсія
В тавтологія
Г анафора
Д антитеза
4. Повторення в рядку, фразі або строфі однотипних голосних звуків, або неточна рима, у якій співзвучні лише голосні звуки, — це:
А тавтологія
Б інверсія
В асонанс
Г епіфора
Д анафора
5. Стилістична фігура, яка полягає в незвичному розташуванні слів у реченні, щоб найбільш значуще слово чи слова особливо підкреслити, звернути на них увагу, — це:
А асонанс
Б антитеза
В інверсія
Г тавтологія
Д анафора
6. Стилістична фігура, що полягає у вживанні на початку віршованих рядків звукового, лексичного повтору чи повторення протягом цілого твору або його частини синтаксичних, строфічних структур, — це:
А тавтологія
Б асонанс
В інверсія
Г анафора
Д алітерація

7. В уривку з поезії Віктора Неборака «Сад»

Восьма
забарвлена в зелений колір
чому не питаєте я так відчуваю
яскравішає зелене
на килимі
на кріслі
на томах Франка...

виділені слова є:

- А анафорою
- Б алітерацією
- В антитезою
- Г оксимороном
- Д синекдохою

8. В уривку з поезії Олександра Ірванця «До французького шансоньє»

Душа повільно прозоріла
Все по ночах.
А по очах
Боляче вдарило прозріння:
Про що кричав?
Кому кричав?..

виділені слова є:

- А метонімією
- Б епіфорою
- В антитезою
- Г інверсією
- Д метафорою

9. В уривку з поезії Ігоря Римарука «Обнови»

молодій душе
радій обновам —
лаєровий вінок стає терновим
стражники у мученики пруть
хрест не орден
хрест не одберуть...

виділені слова є:

- А анафорою
- Б епіфорою
- В інверсією
- Г оксюмороном
- Д асонансом

10. В уривку з поезії Юрія Андруховича «Балада повернення»

Усім було дивно і жінка до ранку
Зітхала в даремній гонитві за сном,
А він все дивився туди, за фіранку,
Де зірка по небу пливла за вікном...

виділені слова є:

- А асонансом
- Б епіфорою
- В епітетом
- Г алітерацією
- Д метафорою

11. У рядках Григорія Сковороди

Всякому серцю — любов і тепло
Всякеє горло свій смак віднайшло.
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум...

виділені слова є:

- А оксюморonom
- Б алегорією
- В епітетом
- Г анафорою
- Д антитезою

12. У рядках Івана Франка

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?..

виділені слова є:

- А іронією
- Б порівнянням
- В метафорою
- Г антитезою
- Д епіфорою

13. У рядках Івана Франка

Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?..

виділені слова є:

- А антитезою
- Б оксюморonom

- В епіфорою
- Г порівнянням
- Д уособленням

14. У рядках Івана Франка

В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання *голосні* —
Пісні...

виділене слово є:

- А метафорою
- Б епітетом
- В гіперboloю
- Г метонімією
- Д анафорою

15. У рядках Івана Франка

В житті мене ти знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тям,
Як мучусь довгими ночами...

виділені слова є:

- А оксюморonom
- Б порівнянням
- В гіперboloю
- Г епітетом
- Д епіфорою

16. У рядках Григорія Сковороди

Той безперервно стягає поля,
Сей іноземних заводить телят,
Ті на ловецтво готують собак,
В сих дім, як вулик, гуде від гуляк...

виділені слова є:

- А порівнянням
- Б епіфорою
- В метафорою
- Г алегорією
- Д антитезою

17. У рядках Григорія Сковороди

Тих непокоїть *Венерин амур*
Всякому голову крутить свій дур.
В мене ж турботи тільки одні,
Як з ясным розумом вмерти мені...

виділені слова є:

- А антитезою
- Б уособленням
- В епітетом
- Г оксюмороном
- Д метафорою

18. У рядках Григорія Сковороди

Знаю, що смерть — як коса *замашна*,
Навіть царя не обійде вона.
Байдуже смерті, мужик то чи цар,—
Все пожере, як солону пожар...

виділене слово є:

- А порівнянням
- Б іронією
- В епітетом
- Г метафорою
- Д оксюмороном

19. У рядках Григорія Сковороди

Всякому місту — звичай і права,
Всяка *тримає свій ум* голова;
Всякому серцю — любов і тепло,
Всякеє горло свій смак віднайшло...

виділені слова є:

- А оксюмороном
- Б анафорою
- В порівнянням
- Г епітетом
- Д метафорою

20. У рядках Григорія Сковороди

Той зводить дій свій на *модний* манір,
Інший гендлює, візьми перевір!
Я ж у полоні *нав'язливих* дум:
Лише одне непокоїть мій ум...

виділені слова є:

- А епітетом
- Б оксюмороном
- В метафорою
- Г порівнянням
- Д антитезою

21. У рядках Григорія Сковороди

Ладить юриста на смак свій права,
З диспутів учню *тріщить* голова,
Тих непокоїть Венерин амур,
Всякому голову крутить свій дур...

виділене слово є:

- А метафорою
- Б синекдохою
- В епітетом
- Г уособленням
- Д порівнянням

22. У рядках Григорія Сковороди

Байдуже смерті, мужик то чи цар,—
Все пожере, як солому пожар.
Хто ж бо зневажить страшну її сталь?
Той, в кого совість, як *чистий кришталь*...

виділені слова є:

- А оксюмороном
- Б порівнянням
- В метафорою
- Г анафорою
- Д епіфорою

23. У рядках Григорія Сковороди

Панські Петро для чинів трекутки,
Федір — купець обдурити прудкий,
Той зводить дім свій на модний манір,
Інший гендлює, візьми перевір!..

виділені слова є:

- А епіфорою
- Б іронією
- В порівнянням
- Г оксюмороном
- Д гіперboloю

24. Укажіть троп, яскраво виражений в уривку:

Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози...

- А епітет
- Б метафора
- В гіпербола
- Г порівняння
- Д персоніфікація

25. Укажіть троп, яскраво виражений в уривку:

Сіло сонце з-за діброви,
Небо червоніє...

- А епітет
- Б метафора
- В гіпербола
- Г порівняння
- Д алегорія

26. Виберіть ДВА тропи, яскраво виражені в уривку поезії Леоніда Глібова «Журба»:

Край берега, у затишку,
Прив'зані човни;
А три верби схилилися,
Мов жураються вони...

- А епітет
- Б символ
- В алегорія
- Г гіпербола
- Д метонімія
- Е синекдоха
- Ж порівняння
- З персоніфікація

27. Укажіть, який троп яскраво виражений у рядку: *«Мої ж літа проходять марне»:*

- А епітет
- Б алегорія
- В метафора
- Г порівняння
- Д персоніфікація

28. Укажіть, який троп яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Нам треба нервів, наче з дроту,
Бажань, як залізобетон...

- А епітет
- Б алегорія
- В метафора
- Г метонімія
- Д порівняння

29. Укажіть, який художній засіб яскраво виражений у наведених нижче рядках:

А вечір палить вікна незнайомі,
А синя хмара жаром пройнялася,
А синій ліс просвічує огнем,
А вітер віти клонить і співає...

- А анафора
- Б антитеза
- В тавтологія
- Г оксиморон
- Д паралелізм

30. Укажіть, яка стилістична фігура яскраво виражена в наведених нижче рядках:

Нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння...

- А рефрен
- Б анафора
- В антитеза
- Г тавтологія
- Д паралелізм

31. Укажіть троп, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Ти, мов яблуня, будеш у цвіті,
Та, що ми посадили колись...

- А алегорія
- Б метонімія
- В оксиморон
- Г порівняння
- Д постійний епітет

32. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у поданому уривку:

Чи всі ж тії та сади цвітуть,
Що зарані розвиваються?
Чи всі ж тії та вінчаються,
Що любляться та кохаються?..

- А оксиморон
- Б епіфора
- В антитеза
- Г тавтологія
- Д паралелізм

33. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у поданому уривку:

Нехай гонять, нехай ловлять,
Нехай заганяють,
Нехай мене, Кармалюка,
В світі споминають!..

- А анафора
- Б епіфора
- В антитеза
- Г тавтологія
- Д паралелізм

34. Укажіть троп, яскраво виражений у поданому уривку:

Кланяюсь вам, тополі,
Де стояли ми обоє,—
Більше не будем, не будем...

- А епітет
- Б гіпербола
- В синекдоха
- Г порівняння
- Д персоніфікація

35. Укажіть троп, яскраво виражений у поданому уривку:

«Візьміть Байду, ізв'яжіте,
На гак ребром зачепіте».
Ой висить Байда та й не день, не два,
Не одну нічку та й не годиночку;
Ой висить Байда та й гадає,
Та на свого цюру споглядає...
Ой як стрілив — царя вцілив,
А царицю в потилицю,
Його доньку в головоньку.
«Ото ж тобі, царю,
За Байдину кару»...

- А епітет
- Б метафора
- В гіпербола
- Г синекдоха
- Д порівняння

36. Укажіть, які **ЧОТИРИ** засоби художньої виразності використано в уривку:

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять...

- А епітет
- Б анафора
- В метафора
- Г гіпербола
- Д тавтологія
- Е оксиморон
- Ж порівняння
- З риторична фраза
- К психологічний паралелізм

37. Укажіть троп, яскраво виражений у поданому уривку:

Як увійде у світлоньку,
Скоса гляне.
А у мене, молодії,
Серце в'яне...

- А епітет
- Б гіпербола
- В метафора
- Г синекдоха
- Д порівняння

38. Укажіть троп, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули...

- А епітет
- Б алегорія
- В оксиморон
- Г порівняння
- Д персоніфікація

39. Укажіть троп, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

...Душа моя сонця намріяла,
Душа причастилася кротості трав...

- А епітет
- Б алегорія
- В метонімія
- Г порівняння
- Д персоніфікація

40. Укажіть троп, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Земля вертає хлібом сльози бранок,
І жде чогось коріння у гаю...

- А епітет
- Б алегорія
- В метафора
- Г оксиморон
- Д персоніфікація

41. Укажіть поетичний прийом, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Недоріганим звіром вітер
Прориває в страшний простор...

- А анафора
- Б антитеза
- В гіпербола
- Г алітерація
- Д паралелізм

42. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Скільки ніжності в Ваших долонях,
Скільки зоряних в зорі казок...
Знов палаю в солодкім полоні,
Знов Сахара, жага і пісок...

- А анафора
- Б антитеза
- В тавтологія
- Г паралелізм
- Д уособлення

43. Виберіть троп, яскраво виражений у виділених словах:

Знов палаю в солодкім полоні,
Знов Сахара, жага і пісок...

- А алегорія
- Б метонімія
- В оксиморон
- Г порівняння
- Д постійний епітет

44. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Вже жовтий жовтень гетьманує

В останнім золоті життя...

А алегорія

Б антитеза

В алітерація

Г тавтологія

Д паралелізм

45. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

То хмара — не хмара у небі,
То бурі великої знак.
То коні летять чортотлицькі,
Їх свистом жене Сагайдак...

А анафора

Б антитеза

В тавтологія

Г безсполучниковість

Д психологічний паралелізм

46. Укажіть троп, яскраво виражений у наведених нижче рядках:

Ревло над шляхом сизе небо
Про світ, сирітство і життя...

А символ

Б метафора

В гіпербола

Г персоніфікація

Д порівняння

47. Укажіть, який засіб поетичного синтаксису виділено в поезії:

ТИ НЕ МОЯ

*Ти не моя, дівчино дорога!
І не мені краса твоя;
Віщує думонька смутная,
Що ти, дівчино, не моя!
Ти не моя!.. І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя! За личко гарне
Справляє хтось колодія...*

Мої ж літа проходять марне.
Бо ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя, голубка сива!..
Щаслива доленька твоя,
Моя же доля нещаслива,
Бо ти, дівчино, не моя!..
Ти не моя! Но що ж я маю?
Чим похвалюсь тобі і я?
Хіба лиш тим, що тя кохаю;
Но ти, дівчино, не моя!..

Степан Руданський

- А анафора
- Б антитеза
- В тавтологія
- Г оксиморон
- Д паралелізм

48. Укажіть стилістичний прийом, яскраво виражений у словах:
«І припилила зір важка пилюка...»:

- А епіфора
- Б анафора
- В антитеза
- Г тавтологія
- Д паралелізм

49. Укажіть троп, яскраво виражений у рядку з поезії: *«Спливло життя, як листя за водою»:*

- А епітет
- Б алегорія
- В синекдоха
- Г порівняння
- Д персоніфікація

Уважно прочитайте поезію Івана Франка та виконайте завдання 50–51.

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Таж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.
Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І квітки зітхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.
А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби й незарослі рани

Нове сім'я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

50. Укажіть, який троп використано в *першому* рядку поезії:

- А епітет
- Б символ
- В алегорія
- Г порівняння
- Д персоніфікація

51. Укажіть, які ДВА художні засоби вжито в *останній* строфі поезії.

- А епітет
- Б символ
- В анафора
- Г антитеза
- Д синекдоха
- Е тавтологія
- Ж оксиморон
- З порівняння
- И персоніфікація

52. Укажіть троп, який вжито в поданих нижче рядках поезії Лео-
ніда Глібова:

Небо ясне, степ — як море.
Трава зеленіє.
Льон скніє, гречка пахне,
Пшениця жовтіє...

- А алегорія
- Б метафора
- В гіпербола
- Г порівняння
- Д персоніфікація

53. Укажіть ДВА засоби поетичного синтаксису, використані авто-
ром у рядках:

Чи в бистрім Дунаю коня напува,
Чи, може, з другою, другуго кохає...

- А рефрен
- Б епіфора
- В анафора
- Г антитеза
- Д тавтологія
- Е оксиморон
- Ж паралелізм

54. Укажіть троп, яскраво виражений у поданому уривку:

Чорна хмара наступає,
Чумак ярма нариває...

- А епітет
- Б метафора
- В гіпербола
- Г синекдоха
- Д порівняння

55. Укажіть художній прийом, яскраво виражений у наведених нижче рядках твору Ліни Костенко:

Моя любов чолом сягала неба,
а Гриць ходив ногами по землі...

- А анафора
- Б інверсія
- В алегорія
- Г антитеза
- Д паралелізм

56. У рядках із поезії М. Рильського

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих, — рідна мова,
Вишневих ніжність пелюстків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа...

використано такий художній троп:

- А розгорнуте порівняння
- Б метафору
- В гіперболу
- Г метонімію

57. В уривку з поезії М. Бажана «Бразиліана Віла Лобоса»

*Як мрево південне, як далеч бездонна,
Нараз розгорнулась мелодій запона,
І з перших же тактів і тонів прелюду
Розкрились, покірні творимому чуду,
Печалі і сні чужедального люду,
Його сподівання, легенди, химери, —
І легко піднісся,
мов чад з-над пригашених вогнищ тапери,
Розколюваний, як деревце,
хисткий, як димок срібноперий,*

*Тужний звук, марний клич,
довга скарга посохлих саван...*

виділено:

- А** порівняння
- Б** метафору
- В** метонімію
- Г** синекдоху

58. В уривку з поезії М. Зерова

*Як ніжна праосінь, ти йдеш моїми снами,
Мов китиці калин, рожевієш устами.
Очима темними, мов вереснева ніч,
Округлістю тьманих алябастрових пліч
Ти невідступно скрізь з моїми почуттями...*

виділено троп:

- А** епітет
- Б** порівняння
- В** метафору
- Г** метонімію

59. У строфі з поезії Є. Маланюка

*Вже кров'ю кленів перші рани
Позначив вересень в лісах
Крізь туск, крізь ранішні тумани
День хилиться, від сонця п'яний
І на осонні — загаса...*

виділено:

- А** метонімію
- Б** порівняння
- В** метафору
- Г** літоту

60. В основу образності рядків В. Стуса

*...пам'ять любої руки —
тонкої, білої, гінкої —
перегортає днів сувої.
І золотої й дорогої
нам стане думи на віки...*

покладено:

- А** метафору
- Б** метонімію
- В** оксиморон
- Г** порівняння

61. В уривку з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» *Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень. Він причепив до свого бриля червоний з вологістю кетяг калини й нитку бабиного літа, заглянув до нашої школи, завзято вдарив у дзвін та й пішов у степи крутити крила вітряків...* використано:

А алегорію
Б метонімію
В уособлення
Г порівняння

62. У першому реченні роману М. Стельмаха «Правда і кривда» *Вогонь був таким, що в повітрі снаряди стрічалися з снарядами, міни з мінами, гранати з гранатами...* наявний художній засіб:

А гіпербола
Б літота
В метафора
Г метонімія

63. В уривку з поезії В. Стуса

Довкруг — обрізано жалі,
обтято голосіння.
Десть при вечірньому столі —
батьків моїх тужіння
згорьоване. О цій порі,
аж чорні од розлуки,
ридають наші матері,
заламуючи руки...

використано фонетичний засіб:

А асонанси
Б алітерації
В асонанси та алітерації

64. В основу рядків із циклу Б. Олійника «Лоно»

О, як ревно клянемо тиранів,
А їм оте — як мертвому баклага.
Лежать собі, усохлі, мов тарані,
У полинялих мушлях саркофагів.
Двадцятий вік відважно і громово
Старих богів розвінчує на стінах.
Зате перед новими — по-новому,
Демократично... повза на колінах.
А сфінкси як завжди ховають тайни
У сардонічнім обрисі губів...

І взагалі: коб не було рабів,
Цікаво, чи з'явилися б тирані?..
покладено художній прийом:

- А гіперболу
- Б іронію
- В антитезу
- Г метафору

65. У рядках Д. Павличка

На ста сопілках одразу
Я грав, щоб тебе заманити...

використано:

- А метафору
- Б літоту
- В гіперболу
- Г метонімію

66. Тропи «в солодкім полоні», «п'ю солодкий біль я» з поезії Є. Маланюка «Один вечір» — це:

- А метафора
- Б метонімія
- В порівняння
- Г оксиморон

67. В основу уривка з роману В. Підмогильного «Місто» *Листопад. Осінь переходила в стадію старечої щуплості, дні її були вже обчислені, її сльози вже вичерпувались перед неминучим кінцем. Вона стала тиха й холодна, нахмурена й спокійна напередодні сніжного загину, і кам'яні звуки міста глухіш бриніли в цій передсмертній порожняві...* покладено художній засіб:

- А персоніфікацію
- Б метафору
- В метонімію
- Г синекдоху

68. У кожному рядку чотиривірша з поезії Б.-І. Антонича «Запрошення»

Вже спалюється день на вугіль ночі,
росою вечір трави з попелу полоще,
і ляк, мов свердел, твоє серце точить,
і місяць тіні згублені полощить...

повторюється троп:

- А порівняння
- Б метафора

В метонімія

Г гіпербола

69. У поетичних рядках В. Сосюри

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
Лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання.

використано такий художній засіб:

А гіперболу

Б літоту

В метонімію

Г паралелізм

70. Прочитайте уривок з «Послання до єпископів» І. Вишенського:
*«А тії бідаки... і простої сірячини путящої, чим би наготу свою
прикрити могли, не мають»*. Для зображення злиденності ста-
новища трудового люду автор вдається до:

А інверсії

Б гіперболізації

В порівняння

Г антитези

71. Прочитайте уривок з поеми Т. Шевченка «Катерина».

Сирота-собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його б'ють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не пита;
А йвася питають, заранне питають,
Не дадуть до мови дитині дожить.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тином сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля — чорні бровенята.
Та й тих люде заздрі не дають носити.

Для повноти зображення гіркої долі дітей-байстрят автор вико-
ристовує всі названі художні засоби, КРІМ:

А риторичного запитання

Б метафори

В епітета

Г анафори

72. Вислови у творах П. Тичини: *«Ви знаєте, як сплять старі гаї?»*
Вони все бачать крізь тумани», «Йде весна запашна, квітами-

перлами закосичена», «Заспівали скрипки у моїй душі!» «...Грози, пролізаючи над містом, плачуть,— бо їх не помічають» — це:

- А** оксиморони
- Б** афоризми
- В** метафори
- Г** порівняння
- Д** гіперболи

73. В уривку з вірша В. Симоненка «Лебеді материнства»

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,
Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотало марево золотим сузір'ям...

використано художній засіб поетичного синтаксису, який допомагає створити враження зачудування, таємничості:

- А** асонанс
- Б** тавтологія
- В** антитеза
- Г** алітерація
- Д** анафора

74. Прочитайте уривок із твору М. Рильського «Слово про рідну матір» і визначте основний художній засіб.

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злато-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

- А** розгорнуте порівняння
- Б** розгорнута метафора
- В** постійні епітети
- Г** риторичне питання
- Д** складна антитеза

75. Прочитайте уривок з повісті «Інститутка» Марка Вовчка та вкажіть виділені художні засоби.

Усе пригнула по-своєму молода пані, усім роботу тяжку, усім лихо пекуче ізнайшла. *Нещасливі*, діти-кришеняточки, й ті в неї не гуляли; здавалося усяке діло каторгою, наче вона була, все бачила, всюди, *як та ящірка*, по хутору звивалась; тільки погляне, і *за серце тебе рукою здавить*.

- А гіпербола, метафора, анафора
- Б алегорія, порівняння, епітети
- В тавтологія, синекдоха, персоніфікація
- Г інверсія, порівняння, епітети
- Д афоризм, метонімія, порівняння

76. Прочитайте уривок з вірша Д. Павличка «Коли ми йшли удвох з тобою...»

Коли ми йшли удвох з тобою
Вузькою стежкою по полю,
Я гладив золоте колосся,
Як гладить милому волосся
Щаслива, ніжна наречена...

У цих рядках використано:

- А метафору
 - Б гіперболу
 - В порівняння
 - Г анафору
77. У реченні «А тут нічого знати не треба, необхідно лише проїнятися надповагою до власної персони та презирством до інших — і сміливо вирушати будь-куди» автор вдається до стилістичного засобу:
- А гіперболи
 - Б антитези
 - В іронії
 - Г сарказму
78. Прочитайте уривок з роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та вкажіть виділені художні засоби.
- Поле — що безкрає море; скільки зглянеш — розіслано зелений килим, аж сміється в очах. Над ним *синім шатром розіп'ялось небо* — ні плямочки, ні хмариночки, *чисте, прозоре* — погляд так і тоне... З неба, *як розтоплене золото*, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах *грає сонячна хвиля*; під хвилею *сніє хліборобська доля*...
- А гіпербола, епітети, порівняння, символи
 - Б алегорія, епітети, синекдоха, градація
 - В інверсія, тавтологія, метафора, порівняння
 - Г персоніфікація, порівняння, епітети, зменшувально-пестливі слова
 - Д метафора, епітети, риторичні питання, антитеза
79. Прочитайте уривок із роману П. Куліша «Чорна рада», визначте художні засоби творчого образу героя.

Звався Божим чоловіком сліпий старець-кобзар. Темний він був на очі, а ходив без поводиря; у латаній свитині і без чобіт, а грошей носив повні кишені. Що ж він робив із тими грішми. Викупляв невільників із неволі. Іще ж до того знав він лічити усякі болісті і замовляти рани. Може, він помагав своїми молитвами над недужим, а може, і своїми піснями; бо його пісня лилася, як чари, що слухає чоловік і не наслухається. За теє-то за все поважали його, як батька.

- А метафори, риторичні питання, епітети
- Б антитези, порівняння, тавтологія
- В гіперболи, пестливі слова, епітети
- Г алегорія, інверсія, афоризми
- Д оксиморон, градація, епітети

80. У поезії І. Франка «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...» використано

- А оксиморон
- Б контраст
- В риторичні запитання
- Г алегорію

81. Прочитайте уривок з роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Отакої саме пори, у неділю, після раннього обіднього часу, — тим шляхом, що, звившись гадюкою, пославсь од великого села Пісок аж до славного колись Ромодана, — ішов молодий чоловік. «Не багатого роду!» — казала проста свита, накинута наопашки. «Та чепурної вдачі», — одмовляла чиста, біла, на грудях вишивана сорочка, виглядаючи з-під свити. Червоний з китицями пояс теліпався до колін, а висока сива шапка з решетилівських смуків, перехилиючись набакир, натякала про парубоцьку вдачу.

У цих рядках використано художні засоби:

- А порівняння
- Б метафору
- В гіперболу
- Г епітет
- Д антитезу
- Е анафору

82. Слова із творів І. Вишенського *сьетоед, маслоед, мягкоспал, периноспал, подушкоспал, кровопрагнител, цукролюбец* є:

- А епітетами
- Б метафорами
- В авторськими неологізмами
- Г діалектизмами

83. Прочитайте уривок із вірша Лесі Українки «І все-таки до тебе думка лине...»

І все-таки до тебе думка лине.
Мій занапащений, нещасний краю!
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.
У цих рядках наявні художні засоби:

- А метафора
- Б риторичне звертання
- В епіфора
- Г гіпербола
- Д антитеза
- Е епітет

84. В уривку з поезії Б. Олійника «Мелодія»

Заболю, затужу,
заридая... в собі, закурличу
А про очі людські
засміюсь, надломивши печаль.
Помолюсь крадькома
на твоє праслов'янське обличчя,
І зоря покладе
на мовчання моє печать...

виділено поетичну фігуру:

- А анафору
- Б епіфору
- В градацію
- Г повтор

85. Прочитайте поезію Валентина Беля

Співало літо рясно на покосах,
Петрівка жар із горна вимітала,
Блакить прозора в променистих росах
Початок літа в чебрецях купала.

Ріки манила прохолода синя,
Забута пісня аж у саме серце,
І матіола п'яно попросила
Зібрати щастя в золоте відерце.

Стара черемха заздро поглядала
На першу вишню, визрілу несміло,
А літо, мов на крилах, колихало
Надій людських гармонію стосилу.

У другій строфі вірша використано всі художні засоби, КРІМ:

- А інверсії
- Б персоніфікації
- В оксиморона
- Г епітета

86. Прочитайте уривок з поеми М. Рильського «Слово про рідну матір»

Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими, босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Благословенна в болях ран
Степів широчина бездонна,
Що, як зелений океан,
Тече круг білого Херсона,
Що свій дівочий гнучкий стан
До Дніпрового тулить лона.
Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах,
Печаль і радість наша, пісне.
Що мужність будиш у серцях,
Коли над краєм хмара висне.

У цих рядках використано зазначені художні засоби, КРІМ:

- А гіперболи
- Б анафори
- В уособлення
- Г метафори

87. Прочитайте поезію Ліни Костенко

* * *

Мене ізмалку люблять всі дерева
і розуміє бузиновий Пан,
чому верба, від крапель кришталева,
мені сказала: «Здрастуй!» — крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю, я знаю їхню мову.
Я з ними тяж мовчанням говорю.

В останньому рядку вірша використано:

- А метафору
- Б епітет

В оксиморон

Г тавтологію

88. Прочитайте уривок із вірша Б. Олійника «Сива ластівка», визначте основний художній засіб:

Ти від лютої зими
Затуляла нас крильми,
Прихилялася
Теплим леготом.
Задивлялася білим лебедем,
Дивом-казкою
За віконечком,—
Сива ластівко,
Сиве сонечко...

А персоніфікація

Б гіпербола

В символ

Г метафора

Д алегорія

89. Прочитайте уривок з вірша Т. Шевченка «Мені однаково».

Та не однаково мені
Як Україну злії люди
Присплять лукаві, і вогні
Її окрадену збудять...
Ох, неоднаково мені.

У цих рядках наявні всі художні засоби, КРІМ:

А епітета

Б метафори

В паралелізму

Г інверсії

90. Прочитайте уривок з оповідання В. Степанюк «Дисципліна».

Вікуся — білява, кучерява краплинка ртуті, що постійно перебуває в русі. Її невтомні ноженята зрання топчуть росяний спориш на подвір'ї. Срібний голосочок лунає на увесь двір. Їй цікаво все. Тисячі запитань терзають дитяче ество: а де на небі дощик спить? Чому білий гриб насправді коричневий? А як курчата залізають в ящик?

У цих рядках використано художні засоби:

А метафору, епітети, персоніфікацію

Б метафору, епітети, риторичні запитання

В гіперболу, оксиморон, анафору

Г антитезу, епітети, метонімію

91. Прочитайте поезію В. Степанюк.

Тітка Ярика пішла.
Брама — навстіж.
Церковця аж присіла
на пагорбі,
потім зойкнула дзвоном-сполохом...
На причіпку чекає вас, тітко,
груша — дичка,
в подолку тримає
запашненькі гостинці,
якими пригощали
щоліта прохожих.
На рушниках, що ними
прибраний кожен куточок,
поникли червоні півні.

У рядках поезії використано художні засоби:

- А** метонімію
- Б** символ
- В** антитезу
- Г** персоніфікацію
- Д** гіперболу

92. Прочитайте уривок з поезії В. Стуса «О земле втрачена, явись».

Сонця хлюпочуться в озерах,
спадають гуси до води,
в далеких дожиттєвих ерах
твої розтанули сліди.

У цих рядках використано:

- А** метафору
- Б** оксиморон
- В** порівняння
- Г** гіперболу

93. Прочитайте уривок з поезії С. Дарчука.

Беріть «Кобзар» як Божий дар,
Його читайте знов і знов,
Читайте, пийте, як узвар,
Як той духмяний мед-нектар,
Читайте в радості і в горі,
В ньому — ненависть і любов...

У рядках поезії використано всі художні засоби, КРІМ:

- А** антитези
- Б** тавтології

- В порівняння
- Г синекдохи
- Д анафори

94. В основу рядків поезії Г. Тулінової

Пахне ранок осені
Криком журавлів.
Чистим морем просині,
Тихим сном полів.
Пахне п'яно квітами,
Стиглістю полів,
Ночі першим подихом,
Гіркістю димів...

покладено два художні прийоми:

- А іронію
- Б антитезу
- В метафору
- Г гіперболу
- Д анафору

95. У рядках поезії Г. Тулінової

Два кольори, як символи свободи,
У прапорі навік переплелись
Ланів пшеничних золоті розводи,
Небес безхмарних нескінченна вись...

використано:

- А метонімію, метафору
- Б порівняння, епітети
- В літоту, гіперболу
- Г синекдоху, персоніфікацію

96. В основу образності рядків поезії Г. Яцишеної

Вдячна їм за все, що маю:
за пташиний гомін серед гаю,
за світлу дорогу, що в житті мені вказали,
за тихі мамині молитви,
за батькові слова ніжні і величні,
за те, що не шкодують для дітей свого життя,
бажають їм завжди гарного майбуття...

покладено:

- А епітети
- Б оксиморон
- В антитезу
- Г синекдоху

97. У поетичних рядках Г. Яцишеної

Рідна мова, наче ліки для душі,
Вона, як музика, завжди бринить в мені,
В ній має кожен звук своє звучання,
І кожне слово, як соловейка пісня рання...

використано художній засіб:

- А** символ
- Б** антитезу
- В** оксиморон
- Г** порівняння

98. В уривку поезії І. Коляси «Реквієм»

Бо у війнах ніхто не забутий,
Не забуде ніщо в лютім злі,
Світ до нього сьогодні прикутий,
Миру — мир на хрещеній землі...

використано художні прийоми синтаксичних повторів:

- А** рефрен, тавтологію
- Б** тавтологію, анафору
- В** анафору, епіфору
- Г** тавтологію, кільце

99. В основу поезії І. Коляси

Михайлівко моя, земле снів і покою,
Лоно білих вишневих садів,
Насолода квіток, польового настою
Зачарований край солов'їв...

покладено художній засіб:

- А** метафору
- Б** метонімію
- В** синекдоху
- Г** оксиморон

100. У поетичних рядках С. Дарчука

Життя! Чи із тим так буде?
Хто для людей життя прожив?
І в даль морську він гордо глянув:
— Ніколи слава не зав'яне!
Хто серце вирвав полум'яне,
Щоб освітити людям шлях
До сонця, правди і свободи, —
Той в серці житиме народу,
Безсмертний той в віках!

використано художній засіб:

А метонімію

Б риторичні фігури

В літоту

Г оксиморон

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Г	Г	В	В	В	Г	А	Б	Г	Д

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Г	А	Г	А	А	А	Г	В	Д	А

21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
А	Б	Б	Г	Б	Ж, З	Д	Д	А	Г

31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
Г	Д	А	Д	В	А, Б В, Ж	В	А	Д	Д

41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
Г	А	В	Г	А	Г	А	Г	Г	Б

51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
А, Е	Г	Д, Ж	Б	Г	А, Д	Б	Б	В	Б

61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
В	А	А	Б	В	Г	А	Б	А	А

71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
Г	В	Г	Г	Г	В	Б	Б	Б	В

81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
А, Б, Г	В	А, Б, Е	А	В	Б	В	Г	В	Б

91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
Г	А	Г	В, Д	Б	А	Г	Г	А	Б

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЗАНЯТЬ ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ «ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ»

35 год на рік. 1 год на тиждень (1 год резерв)

№ п/п	Дата	Зміст заняття	Примітка
1		Вступ (1 год)	
Тропи (14 год)			
2		Епітет. Теоретичні відомості	
3		Практичне заняття № 1. Епітет. Тренувальні вправи. Дослідницько-пошукова робота «Епітет у творчості Т.Г. Шевченка»	
4		Порівняння. Теоретичні відомості	
5		Практичне заняття № 2. Порівняння. Тренувальні вправи	
6		Метафора й персоніфікація. Теоретичні відомості	
7		Практичне заняття № 3. Метафора й персоніфікація. Тренувальні вправи	
8		Метонімія. Синекдоха. Теоретичні відомості	
9		Практичне заняття № 4. Метонімія. Синекдоха. Тренувальні вправи	
10		Гіпербола. Теоретичні відомості	
11		Практичне заняття № 5. Гіпербола. Тренувальні вправи	
12		Літота. Теоретичні відомості	
13		Практичне заняття № 6. Літота. Тренувальні вправи. Дослідницько-пошукова робота «Літота у творчості Т.Г. Шевченка»	
14		Алегорія. Іронія. Теоретичні відомості	

№ п/п	Дата	Зміст заняття	Примітка
15		Практичне заняття № 7. Аллегорія. Іронія. Тренувальні вправи	
16		Контрольно-підсумковий урок за вивченою темою. Виконання тестових завдань. Робота із картками	
Стилістичні фігури мовлення (9 год)			
17		Інверсія. Теоретичні відомості	
18		Практичне заняття № 8. Інверсія. Тренувальні вправи	
19		Символ. Теоретичні відомості	
20		Практичне заняття № 9. Символ. Тренувальні вправи	
21		Оксиморон. Теоретичні відомості	
22		Практичне заняття № 10. Оксиморон. Тренувальні вправи	
23		Антитеза. Теоретичні відомості	
24		Практичне заняття № 11. Антитеза. Тренувальні вправи	
25		Художні функції риторичних фігур. Риторичні звертання. Риторичні запитання. Теоретичні відомості	
26		Практичне заняття № 12. Риторичні фігури. Тренувальні вправи	
27		Контрольно-підсумковий урок за вивченою темою. Виконання тестових завдань. Робота із картками	
Синтаксичні і фонетичні повтори (4 год.)			
28		Синтаксичні повтори: тавтологія, анафора, епіфора, кільце, рефрен. Теоретичні відомості	
29		Практичне заняття № 13. Синтаксичні повтори. Тренувальні вправи	
30		Фонетичні повтори: асонанс, алітерація, тавтограми. Теоретичні відомості	

№ п/п	Дата	Зміст заняття	Примітка
31		Практичне заняття № 14. Фонетичні повтори. Тренувальні вправи	
32		Контрольно-підсумковий урок за вивченою темою. Виконання тестових завдань. Робота із картками	
33		Підсумкова учнівська конференція. І етап. Творчий звіт та захист дослідницько-пошукових робіт. «Тропи, фігури у фольклорній спадщині українського народу»	
34		Підсумкова учнівська конференція. II етап. Творчий звіт та захист дослідницько-пошукових робіт. «Тропи, фігури у творчості майстрів художнього слова»	
35		Резерв — 1 год	

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бандура О.М.* Дидактичні матеріали з теорії літератури. — К. : Радянська школа, 1991.
2. *Баран Г.* Робота літературної студії // Українська мова і література. — 2008. — № 29–32.
3. *Богдан Леськів.* Фігури «Кобзаря» Тараса Шевченка : словник. — Немирів : Буг — Дан, 2004.
4. *Власюк О.* Сторожові вогні над Божою рікою. Літературно-мистецький альманах. — Вінниця, 2007.
5. *Волошина Н.Й., Авраменко О.М., Логвиненко Н.М., Одинець І.В.* Українська література : збірник тестових завдань. — К. : Грамота, 2008.
6. *Довголетова С.А.* Стилiстика. Культура мови. — Х. : Країна мрій, 2003.
7. *Зубков М.* Українська мова : універсальний довідник. — ВД «Школа», 2009.
8. *Кравець Л.* До питання вивчення системи тропів// Українська мова і література в школі. — 1999. — № 4.
9. *Крупа М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2008.
10. *Куриліна О.В., Земляна Г.І.* Українська література : довідник. — Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004.
11. *Мищенко Олена.* Українська література : підручник для 10 класу. — К. : Освіта, 2005.
12. *Новий довідник : Українська мова. Українська література.* — К. : Видавнича фірма «Казка», 2009.
13. *Противенська О.Г., Мещерякова М.І., Теміз Я.В.* Українська література в схемах і таблицях. — Х., 2008.
14. *Радченко І., Орлова О.* Експрес-практикум з теорії літератури// Українська мова і література. — 2007. — № 23–24.
15. *Соловей Н.В.* Українська література : збірник тестових завдань для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. — К. : Генеза, 2009.
16. *Тести. Українська література : посібник/ автори-укладачі Н.І. Бернадська, Г.О. Усатенко* — К. : Видавничий центр «Академія», 2008.
17. *Хрестоматія земляцтва: Літературна Шаргородщина : підручник.* — Вінниця, 2008
18. *Шабельник Т.М., Паращич В.В.* Українська мова та література. Типові тестові завдання : збірник. — К. : Факт, 2008.
19. *Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В.* Сучасна українська мова : довідник / за ред. О.Д. Пономаріва — К. : Либідь, 1996.

КУПУЙТЕ У ВАШОМУ МІСТІ!

Вінниця Маг. «Ранок», т. (0432) 67-46-05; Донецьк РП Присада І. М., ДІМЦО т. (062) 304-67-02; Івано-Франківськ Маг. «Дім книги», т. (0342) 71-34-72; Київ Представництво, т. (044) 377-73-22; Кіровоград Маг. «Шкільний світ», т. (097) 439-54-42; Ковель Маг. «АВС», т. (067) 332-58-87; Луганськ РП Зецер С. Ю. фірмовий маг. (СП № 5), т. (0642) 71-09-46; Луцьк «Дім книги», т. (0332) 71-66-97; Львів «Гуртівня», т. (067) 416-16-56; Мелітопіль «КанцтовариЩ», т. (0619) 42-07-87; Миколаїв Маг. «Книги», т. (051) 225-70-55; Одеса Маг. «Книги», т. (050) 392-28-46, Маг. «Методична та дитяча література», т. (050) 392-14-92; Полтава Маг «Оріяна», т. (093) 183-75-17; Рівне Маг «Слово», т. (0946) 670-601; Сімферополь Філія, т. (0652) 54-21-38; Суми Маг. «Книголюб», т. (0542) 22-53-00; Тернопіль Торговий дім «Книги» (0352) 251-600; Ужгород Маг. «Едельвейс», т. (050) 131-98-67; Харків Маг. «Книголенд», т. (057) 757-26-42, Книжковий ринок «Райський куточок», т. (050) 757-96-70; Херсон РП Одайник С. Ф., магазин «Книжковий меридіан», т. (0552) 37-01-85; Хмельницький Маг. «Книжковий світ», т. (0382) 79-25-45; Черкаси магазин «Шкільний світ», т. (0472) 51-22-51, т. (067) 472-77-97; Чернівці Маг. «Книги», т. (050) 081-19-12.

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Вивчаємо українську мову та літературу»
Випуск 2 (99)

ЮНИЦЬКА Наталія Миколаївна

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*

Редактор *О. О. Маленко*

Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *О. В. Лебедева*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 7.02.2012. Формат 60×90/16.

Папір газет. Друк офсет. Гарнітура «Шкільна».

Ум. друк. арк. 8,00. Зам. № 12-02/13-04.

ТОВ «Видавнича група «Основа»»

61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66. Тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок

Виробник: ПП «Тріада+»

Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.

Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. (057) 757-98-16, 757-98-15